

NACIONÁLNÍ UKOTVENÍ RODOPISNÉHO BÁDÁNÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH 1918–1948 (SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM NA OBDOBÍ DRUHÉ REPUBLIKY A NACISTICKÉ OKUPACE)

Tomáš Pánek

1 Úvod

V posledních desetiletích dochází v euroamerických historiografích k výraznému zpochybnění legitimacy „národního rámce“ a jeho plodnosti pro výzkum dějin.¹ Hovoří se o podlamování metodologického nacionalismu, jež je možno chápat jako takový přístup k dějinám, který pojímá národ jako ústřední bod a přirozenou sféru veškerého historického dění.² Tento trend souvisí vedle jiného s relativizací významu národního státu ve stále více se propojujícím světě a obecněji národa jakožto identifikačního rámce určitého společenství lidí. Z této širší platformy vyrůstají konkrétní výzkumy, které dokazují, jak mocně dominovaly národní kategorie euroamerickému psaní o dějinách v posledních dvou stoletích.³ Zároveň jsou promýšleny a do vědecké praxe pronikají alternativy (např. evropské a globální dějiny, genderová problematika, náboženství či společenské třídy) k metodologickému nacionalismu, které ho odsouvají do pozadí a umenšují jeho váhu. Specializované bádání souběžně odhaluje, jak silně byly v posledních dvou letech tyto alternativy dominantními národními dějinami buď vyloučeny, či naopak pohlceny a do značné míry znacionalizovány.⁴

¹ ŘEZNÍK, Miloš: *Národní kategorie a současná historiografie*. Dějiny – teorie – kritika (dále jen DTK), 3, 2006, s. 7–34.

² MIDDELL, Matthias – ROURA, Lluís: *The Various Forms of Transcending the Horizon of National History Writing*. In: MIDDELL, Matthias – ROURA, Lluís (edd.): *Transnational Challenges to National History Writing*. Basingstoke 2013, s. 8–9.

³ Srov. například sborníky BERGER, Stefan – DONOVAN, Mark – PASSMORE, Kevin (edd.): *Writing National Histories. Western Europe since 1800*. London – New York 2002; BERGER, Stefan (ed.): *Writing the Nation. A Global Perspective*. Basingstoke 2007; BERGER, Stefan – LORENZ, Chris (edd.): *Nationalizing the Past. Historians as Nation Builders in Modern Europe*. Basingstoke 2010.

⁴ BERGER, Stefan – LORENZ, Chris (edd.): *Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Basingstoke 2008.

Za jedny z takových alternativ lze podle mého považovat rodinné historie. Od rodopisu (genealogie), který si vyhrazuje právo být vědeckým zdrojem jejich utváření, je proto možné očekávat, že své ideologické zakořenění, teoreticko-metodologické ustrojení a konkrétní výzkumy povede směrem mimo běžné národní kategorie historického výzkumu. V předkládané studii ovšem hájím tezi, že český a sudetoněmecký rodopis v letech 1918–1948 takovou roli neplnily, ba právě naopak přispěly k tomu, že jimi tvořené obrazy rodinných historií prodělaly osud jiných alternativ k metodologickému nacionalismu – byly výrazným způsobem znacionalizovány, neboť samotní teoretikové rodopisu vytknuli svému oboru úzce národní úkoly.

Studie je zaměřena v první řadě na rodopis český, avšak ve srovnávací a vztahové perspektivě s jeho sudetoněmeckým protějškem. Postihnutí podobností a rozdílností mezi oběma genealogiemi umožní lépe vyprofilovat výsledný obraz právě rodopisu českého. Vztahový přístup poté napomůže vysvětlit existenci určitých podobných či stejných prvků, které česká genealogie sdílela s genealogií sudetoněmeckou. Na vývoj struktury českého rodopisu totiž výrazně působila snaha přiblížit se modelu sudetoněmecké genealogie, a to v podobě inspirací a přejímání některých prvků, tedy ve formě vzniku jejich českých obdob.⁵ Časový záběr studie je ohraničen roky 1918 a 1948, když se ovšem její nejvlastnější jádro zaměřuje na období let 1938–1945. Tehdy došlo k intenzifikaci určitých trendů z předchozí doby a ke vzniku nových motivů, které souhrnně přispěly ke zřejmě nejvýraznější nacionalizaci české genealogie v její historii. Tu je zapotřebí vnímat jako jeden z konkrétních výrazů tehdejšího českého národněobraného historismu.⁶

Nejprve se zaměřím na organizačně-institucionální vývoj české a sudetoněmecké genealogie v období od vzniku Československa po druhou světovou válku a na jejich programové cíle, v kterých se silně odráželo jejich zakořenění v národnostních ideologiích. Další část studie věnuji detailnímu rozboru intenzifikace národních úkolů českého rodopisu za druhé republiky a nacistické okupace. V následujících částech analyticky představím konkrétní metody a interpretace českých rodopisců v rámci jejich aktivit na třech dílčích dobových projektech české genealogie. Půjde o bádání nad dlouhodobě usedlými českými selskými rody a participaci na jejich veřejném vyznamená-

⁵ Epistemologické výhody aplikace vztahově-srovnávacích nástrojů při výzkumu dějin dějepiscův jsem se na konkrétním tématu pokusil demonstrovat ve studii PÁNEK, Tomáš: *Kompenzace obrazů dějin vyprodukovaných „rivalizující“ historiografií. Případ českého a sudetoněmeckého dějepiscův v letech 1938–1945*. DTK, 12, 2015, s. 253–287.

⁶ K němu viz TESAŘ, Jan: *Vlast, národ a dějiny v českém myšlení na počátku okupace (torzo z roku 1967)*. In: TESAŘ, Jan (ed.): *Traktát o „záchraně národa“*. Texty z let 1967–1969 o začátku německé okupace. Praha 2006, s. 69–287, kde zejména s. 232–287.

vání, o eugenické aspirace českého rodopisu a o dokazování českého původu významných rodin z dějin českých zemí. Jednotlivé pilíře práce nakonec překlenu zobecňujícím závěrem, kde stručně naznačím také osudy nacionálních koncepcí české genealogie po roce 1945.⁷

2 Organizační a institucionální vývoj českého a sudetoněmeckého rodopisu, jejich ideologické ukotvení a programové cíle

Po roce 1918 se původně se šlechtou spojené rodopisné bĚdání rozšířilo také do měšťanských a selských rodin a počal se formovat tzv. občanský rodopis.⁸ Nový obor se ovšem v nástupnických státech Rakousko-Uherska musel domáhat vědeckého statutu a uznání svého společenského významu.⁹ Od dvacátých let začala být v Československu jak na české, tak sudetoněmecké straně genealogie pojmána jako jeden z nástrojů pro upevňování národního vědomí a v českém případě byla navíc vyzdvížena její důležitost pro konsolidaci československé státnosti.

Sudetoněmecký rodopis (Familienforschung) se zapojil do procesu formování sudetoněmecké identity, když mu byl dán úkol posilovat vědomí pokrevního svazku mezi jednotlivými rody a sudetoněmeckým, resp. celým německým národem.¹⁰ Samotným německým genealogům působícím ve střední Evropě bylo zřejmé, že rozmach rodopisu jak v Německu, tak u Němců zahraničních souvisí se situací po prohrané Velké válce, neboť přispívá k upevnění sounáležitosti všech Němců napříč nově vytvořenými

⁷ Studie je vystavěna v první řadě na analýze primární literatury a archivních pramenů, neboť sekundární literatura k dějinám obou národních rodopisů do roku 1948 není početná. Prakticky jde pouze o čtyři studie věnované institucionálnímu vývoji oboru: HAAS, Antonín: *Rodopisné časopisy*. Časopis Rodopisné společnosti v Praze (tento název nesl 11.–16. ročník časopisu v letech 1939–1944; ostatní ročníky nesly název Časopis Rodopisné společnosti československé v Praze – dále všude cituji jednotně jako ČRS), 13, 1941, s. 49–54; RÖSSNER, Franz: *Geschichtliches zu unserer Arbeit*. Sudetendeutsche Familienforschung (dále jen SF), 12, 1970, s. 2–5; HONC, Jaroslav: *Cesty a cíle české genealogie po roce 1945*. Z pomocných věd historických XIII. Pomocné vědy historické a jejich místo mezi historickými obory [=AUC-PH 1996, č. 1], s. 133–136; MELKESOVÁ, Miroslava: *Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů*. Historická demografie, 32, 2008, s. 5–56, kde k rodopisu s. 13–23.

⁸ HADAČ, V. (rec.): MARKUS-RATKOVICH, ANTONÍN: *Příručka rodového kronikáře. Úvod do praktické genealogie*. Praha 1938. ČRS, 9–10, 1937–1938, s. 128–129; ROUBÍK, František: *Rodopis a vlastivěda*. ČRS, 15, 1943, s. 35.

⁹ MITIS, Oskar: *Rodopisné poznámky z Rakouska*. ČRS, 1, 1929, s. 45.

¹⁰ UMLAUFT, Franz Josef: *Zum Geleit!* SF, 1, 1928–1929, s. 1–2.

hranicemi.¹¹ Rodopis byl na konci dvacátých let prohlášen za národní vědu (*Volkswissenschaft*), jež měla – vycházejíc od jednotlivých rodů – vystihnout vyšší krevní svazky a kmenové vědomí. Konečným cílem bylo prokázání zpochybňované existence sudetských Němců jakožto samostatného národního těla (*Volkskörper*).¹² Rodopisec měl napomoci probouzet u jednotlivců vědomí, že jsou krví spojeni s předky a širší pospolitostí, a tím prožívat osudové spojení s celým (německým) národem.¹³ Po okupaci československého pohraničí na podzim 1938 někteří sudetoněmečtí rodopisci našli nejvyšší posvěcení své práce v Henleinových prohlášeních o rodině jako základu národa,¹⁴ přičemž zesílila jejich rétorika o propojení rodů s národem na bázi pojetí národa jakožto pokrevního a osudového společenství.¹⁵

Takto pojatý rodopis byl pěstován v nejvýznamnější sudetoněmecké rodopisné organizaci, a to Zentralstelle für sudetendeutsche Familienforschung (ZSF), která byla založena na přelomu let 1927 a 1928 v Ústí nad Labem.¹⁶ Naznačené genealogické úkoly byly zveřejňovány právě v jejím časopise *Sudetendeutsche Familienforschung*, jenž vycházel v letech 1928–1939.¹⁷ V tomto periodiku lze ale překvapivě nalézt také projevy jdoucí za úzce sudetoněmecký nacionalistický pojetí rodopisu směrem k přitakání československému státu, Masarykově odkazu a významu rodopisného bádání pro celé lidstvo, resp. odpor vůči vtahování ZSF do denní politiky a snahu zůstat pouze vědecko-

¹¹ FUHST, Herbert: *Ist die Familienforschung zur Zeit in deutschen Landen „Mode“?* SF, 3, 1930–1931, s. 1–3.

¹² GAUBE, Karl: *Die Familienforschung als Volkswissenschaft*. SF, 2, 1929–1930, s. 147–149.

¹³ STROHE, Karl: *Sippenforschung und Biologie*. SF, 10, 1937–1938, s. 85.

¹⁴ *Die Familie – die Keimzelle des Volkes*. SF, 11, 1938–1939, s. 54–55.

¹⁵ VOGEL, Horst: *Beispiel einer Ahnentafel für eine altangesessene Bauerfamilie*. SF, 11, 1938–1939, s. 96.

¹⁶ K tomu blíže HAAS, A.: c. d., s. 51.

¹⁷ Druhá polovina dvacátých let byla vůbec plodná pro vznik rodopisných institucí sudetských Němců, neboť roku 1929 vznikl v Praze také Der deutsche Verein für Familienkunde für die Tschechoslowakische Republik, který byl o tři roky později sloučen s eugenickou společností (Deutsche Eugenische Gesellschaft in Prag) a dále fungoval pod názvem Deutsche Gesellschaft für Familienkunde und Eugenik für die Tschechoslowakische Republik. Tento spolek ovšem vydal pouze jedinou ročenku a byl zaměřen spíše přírodovědecky než historicky. Na Moravě vznikla v roce 1928 Arbeitsgemeinschaft für Familienforschung für Mähren und Schlesien, která fungovala jako odnož zdejšího německého historického spolku (Deutscher Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens); publikačně jí byla vyhrazena příloha spolkového časopisu. Srov. *Deutsche Gesellschaft für Familienkunde und Eugenik für die Tschechoslowakische Republik*. SF, 5, 1932, s. 90–91; HAAS, A.: c. d., s. 51; MELKESOVÁ, M.: c. d., s. 17.

-kulturní institucí.¹⁸ Šlo však pouze o taktiku, jak po připojení sudetských oblastí k Německu přiznal předseda spolku Franz Josef Umlauft.¹⁹ Československé úřady prý Zentralstelle po roce 1933 považovaly za organizaci tajně pomáhající Říši a zvyšující celoněmecké (sebe)vědomí sudetských Němců. Spolek také po zavedení rasového zákonodárství v Německu pomáhal říšským Němcům dopátrat se v Československu údajů o předcích, proti čemuž bylo státními orgány zasahováno s argumentem o demokratickém charakteru republiky, v níž si jsou všichni s ohledem na původ, rasu a jazyk rovni.²⁰ Tuto ve svých důsledcích protistátní činnost sudetoněmeckého rodopisu tudíž bylo nutno před úřady zakrývat a vykupovat zmíněnými projevy loajality.²¹ I přes občasné policejní zásahy (např. zabavování knih docházejících z Německa či kontrolu korespondence)²² přežila ZSF období první republiky a paradoxně byla ke konci roku 1938 rozpuštěna samotnými německými úřady. Její majetek a úkoly přejala nově založená liberecká Arbeitsgemeinschaft für Sippenkunde im Gau Sudetenland, která však vlivem válečných událostí nevyvinula žádnou činnost, neboť její předseda Otto Muntendorf (odborník Sudetendeutsche Partei na rasověhygienické otázky) musel po vypuknutí války narukovat, aniž by jej někdo nahradil, přičemž v roce 1943 padnul na frontě.²³ Spolek byl nakonec začleněn do komise pro rasový a rodopisný výzkum Sudetoněmeckého ústavu pro zemský a národnostní výzkum (Kommission für Rassen- und Sippenforschung, Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung) v Liberci. Tato komise byla ustanovena až roku 1943, když v jejím čele stanul profesor Německé univerzity v Praze

¹⁸ UMLAUFT, F. J.: *Zum Geleit!*; MÜNSCH, Franz J.: *Grundsätzliches über Aufgabenkreis unserer Zentralstelle*. SF, 8, 1935–1936, s. 45–46; UMLAUFT, Franz Josef: *Th. G. Masaryk und die Familienüberlieferung*. SF, 10, 1937–1938, s. 1–2.

¹⁹ UMLAUFT, Franz Josef: *Rückblick auf die Tätigkeit der Zentralstelle für sudetendeutsche Familienforschung in Aussig von 1926 bis 1939*. SF, 11, 1938–1939, s. 41–54, zejména s. 45–47, 52–53.

²⁰ Tamtéž, s. 45.

²¹ Zároveň se ovšem nabízí i druhá interpretace, že se alespoň někteří členové ZSF (snad právě F. J. Umlauft) naopak s demokracií Československé republiky identifikovali, a to skrze své pozitivní přesvědčení, tj. nejen vnějškově. To mohlo být představiteli nového režimu v odtržených Sudetech vnímáno jako problémové, tudíž tito členové ZSF museli svou vlastní prvorepublikovou činnost poněkud „upravit“ a vyličít ji jako protistátní, proněmeckou a pronacistickou a zároveň chování prvorepublikových úřadů k ZSF vykreslit v co nejčernějších barvách. Pravděpodobné je, že někteří členové Zentralstelle by vyhovovali prvé (podle mého většina) a jiní této druhé interpretační možnosti. Tato zajímavá otázka si každopádně vyžádá ještě další výzkum.

²² Tamtéž, s. 45, 52–53.

²³ Tamtéž, s. 41; RÖSSNER, F.: *c. d.*, s. 2–3; JOSEFOVIČOVÁ, Milena: *Německé vědecké instituce v Liberci 1923–1945. Od vlastivědy k nacistickému „bádání o zemi a lidu“*. Praha 2014, s. 12–13.

Karl Thums, odborník na nacistickou rasovou hygienu.²⁴ V komisi měly být pod jeho vedením protežovány právě rasové výzkumy, které by byly využitelné pro politické (germanizační a asimilační) účely. Vzhledem k tomu, že Thums na prvním zasedání komise v říjnu 1943 zařadil rodopisné bádání až na poslední, čtvrté místo jejich úkolů, měla být genealogie podle mého podřízena právě nacistickému rasovému diskursu. Odborníci sdružení v pracovišti měli dále např. vypracovávat posudky, které by sloužily při odstraňování neněmeckých příjmení, a připravovali nový genealogický časopis (*Sudeten-deutsche Sippenforschung*). Kvůli vývoji války ale pracoviště příliš činnosti nevyvinulo a k institucionálnímu oživení sudetoněmecké genealogie tak došlo až v západním Německu na přelomu padesátých a šedesátých let.²⁵

Myslím, že za protektorátní pasivitou sudetoněmeckého rodopisu stál vedle válečných překážek ještě jeden hlubší důvod. Pokud v letech Československé republiky sudetoněmečtí rodopisci pracovali na formování sudetoněmecké identity a načrtávání rodových svazků, které Němce v českých zemích poutaly s Němci říšskými, mohl se po připojení oblastí osídlených sudetoněmeckým obyvatelstvem k Německu (a po vzniku protektorátu) jevit tento ideologický podklad jejich výzkumů jako geopoliticky naplněný a jejich úkol jako splněný. Zdá se mi (a naznačené institucionální proměny sudetoněmeckého rodopisu to celkem jasně potvrzují), že v této situaci došlo zároveň ke snaze o tematické přeorientování sudetoněmecké genealogie směrem k problematice česko-německého poměru v minulosti, a to s potenciálem prokázat německý původ různých skupin českého obyvatelstva – to vše nepochybně v souvislosti s nacistickou snahou získat vědecké podklady pro germanizaci protektorátu.²⁶ Nasvědčují tomu návrhy Karla Valentina Müllera (mj. člena liberecké komise pro rasový a rodopisný výzkum), aby při získávání poznatků o tom, kolik německé krve získal v minulosti český národ, byla vedle jiných nástrojů použita také metoda genealogická.²⁷ Ač je rodopis oproti jiným metodám namáhavější, spatřuje Müller výhodu v konkrétnos-

²⁴ Ke komisi zejména Josefovičová, M.: *Německé vědecké instituce*, s. 13, 14–15, 16, 23–24; srov. také Archiv Akademie věd České republiky, Praha, fond Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung, Liberec, kart. 41, inv. č. 1298–1308, kde archivní materiály se vztahem ke komisi.

²⁵ RÖSSNER, F.: *c. d.*, s. 3–5.

²⁶ Obecně k tehdejší nacistické germanizační politice BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha 2015.

²⁷ Národní archiv (dále jen NA), Praha, fond č. 1799 Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, kart. 15, inv. č. 298, Brožura „Deutsche Lebensströme im Ausstieg des Tschementums“ K. V. Müllera věnovaná K. H. Frankovi, s. 8–15. Dostupné online: <http://www.badatelna.eu/fond/959/zaznam/337991> [cit. 17. 4. 2017].

ti a větší vědecké jistotě jeho výsledků. Měl by být totiž aplikován zejména na české rody, které byly např. politicky či umělecky významné, přičemž by se ukázalo, že byly ke svým výkonům uschopněny přijetím vysokého podílu německé krve v minulosti. Mnoho rodin, které jsou považovány za české, by se poté ukázalo jako podmíněných německou krví (*deutschblutig*).

Podobné cíle lze vypořovat v úkolech Rodopisného úřadu pro Čechy a Moravu, jehož zřízení v červnu 1943 bylo posledním krokem k plnému provádění rasového zákonodárství v protektorátu.²⁸ Instituce pod vedením Arthura Zechela měla především za úkol rozhodovat ve sporných případech o dědičně-rasovém zařazení protektorátních příslušníků a vystavovat doklady o rodovém původu.²⁹ Zároveň sledovala cíle organizačně-vědecké, když měla řídit rodopisné bádání a dohlížet na ně, přičemž se hodlala zabývat dvěma hlavními tématy. Prvním byl problém právě česko-německého národnostního styku v minulosti a druhým historický proces pokrevní asimilace Židů mezi obyvatelstvo českých zemí. Výsledky bádání o česko-německém rodovém poměru měly být předkládány veřejnosti v Rodopisné ročence pro Čechy a Moravu.³⁰ Úřad však mimo vyhotovení soupisů pramenů a fotokopí některých materiálů na tomto poli do konce války další činnost nevykonával, když byly práce brzděny válečným nasazováním pracovníků a několikerým stěhováním sídla instituce.³¹ Po osvobození bylo na české straně uvažováno o jejím dalším trvání, když byla zřejmá nutnost uvést její legislativu do souladu s novými společensko-politickými poměry. Nakonec převládl názor, že není únosné zachovat instituci úzce spojenou s nacistickým rasovým zákonodárstvím, a tak byl úřad v říjnu 1945 zrušen.³²

Vystižení hlavních vývojových linií sudetoněmeckého rodopisu je důležité pro pochopení jeho českého protějšku. Obě genealogie byly totiž v některých částech provázány, o čemž svědčí i hojně vzájemné citace a recenzi

²⁸ VINŠ, Václav: *Rodopisný úřad pro Čechy a Moravu*. ČRS, 15, 1943, s. 1–2.

²⁹ NA, Praha, fond č. 1799 Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, kart. 4, inv. č. 62, Zřízení rodopisného úřadu pro Čechy a Moravu, kde zejména Vládní nařízení ze dne 1. června 1943 o rodopisném úřadu pro Čechy a Moravu. V této složce lze nalézt také další prameny ke zřízení instituce. Dostupné online: <http://www.badatelna.eu/fond/959/zaznam/337751> [cit. 17. 4. 2017].

³⁰ VINŠ, V.: c. d.

³¹ K.: *Činnost Rodopisného úřadu*. ČRS, 16, 1944, s. 23; K.: *Z činnosti Rodopisného úřadu pro Čechy a Moravu*. ČRS, 16, 1944, s. 72–73.

³² MACHATKOVÁ, R.: *Rodopisný úřad (Sippenamt für Böhmen und Mähren), 1939–1944. Inventář*. Národní archiv, Praha 1971, s. 2. Dostupné online: <http://www.badatelna.eu/fond/950/zaznam/387088> [cit. 17. 4. 2017].

ohlasy.³³ České reakce svědčí o tom, že teoretikové českého rodopisu pocítovali jako problém jeho opožděnost za genealogii sudetoněmeckou i říšskou. Zejména ve třicátých letech byla česká rodopisná obec upozorňována na daleko vyšší kvalitativní a kvantitativní úroveň německé genealogie s tím, že německý rodopis drží primát ve své institucionální organizovanosti.³⁴ Čeští rodopisci si zejména po roce 1933 uvědomovali, jak velký význam mají německé rodopisné aktivity pro (sudeto)německé politické cíle.³⁵ Adolf Ludvík Krejčík upozorňoval na rozmach rodopisného bádání a zájmu o rodinnou historii v sousedním Německu po vydání zákonů o nutném árijském původu státních úředníků a apeloval, aby i bez zákonných úprav začala být v každé české rodině vedena rodinná kronika.³⁶ Některé sudetoněmecké práce byly zároveň kladeny za metodologický vzor českým genealogům.³⁷

Stejně jako jeho sudetoněmeckému protějšku byly českému rodopisu „naordinovány“ národní úkoly, zároveň ale měl přispívat také k upevňování československé státnosti. Již roku 1929 při vzniku hlavní instituce české genealogie – Rodopisné společnosti československé v Praze (RSČ) – hovořil její předseda o tom, že genealogie má být chápána ze stanoviska národa a státu a pomáhat oběma k pěstování tradic.³⁸ První názory, jak jim bude rodopis prospívat, se týkaly jeho potenciálu šířit ve společnosti vědomí o škodlivosti třídního boje a otupovat tak svůdnost komunistické agitace.³⁹ Nebylo pochyb, že rodopis odhalí v minulosti každé rodiny předky z mnoha společenských skupin, jednotlivce různého společenského postavení a povolání, kteří jsou však navzájem spojeni krevním poutem. Takové poznání mělo vést k odmítnutí třídního boje a nenávisti. Tento názor byl formulován při založení RSČ v březnu 1929 a myslím, že souvisel s 5. sjezdem KSČ v únoru téhož roku,

³³ MELKESOVÁ, M.: c. d., s. 16.

³⁴ *Úvodem*. Sborník Jednoty starých českých rodů v Praze (do 1. čísla 4. ročníku z roku 1933 nesl časopis název Sborník Jednoty potomků pobělohorských exulantů-pokutníků a přátel rodopisu v Praze – dále všude cituji jednotně jako SJSČR), 1, 1930, č. 1, s. 2.; Kjk. [Krejčík, Adolf Ludvík]: *Rodopis u nás a u Němců*. ČRS, 6, 1934, s. 81; BENEŠ, František: *O rodopisném bádání a jeho významu pro dějiny celonárodní*. SJSČR, 10, 1939, č. 1, s. 2.

³⁵ *Rodopisné rozhledy*. SJSČR, 4, 1933, č. 2, s. 22; Kjk. [Krejčík, A. L.]: c. d.

³⁶ Kjk. [Krejčík, A. L.]: c. d.

³⁷ Např. HAAS, Antonín (rec.): SCHREIBER, Rudolf: *Der Elbogener Kreis und seine Enklaven nach dem dreissigjährigen Kriege*. Prag 1935. ČRS 9–10, 1937–1938, s. 132–133. Recenzent vyzdvihl zejména rodopisné pasáže, když ocenil inovativní statistické využití údajů z berní ruly (1654) a soupisů poddaných (1651–1652) v kombinaci s biologickými a antropogeografickými poznatky a práci s rozbořením antroponym.

³⁸ HRUBÝ, Emanuel: *Slovo úvodem*. ČRS, 1, 1929, s. 7.

³⁹ Tamtéž, s. 8; MARKUS, Antonín: *Rodopis, jeho úkoly a cíle* (dále jen *Rodopis*). ČRS, 1, 1929, s. 15.

na němž se do čela strany dostali Gottwaldovi „karlínští kluci“ proklamující, že se partaj stane bezohledně revoluční silou. Později se již v souvislosti s českým rodopisem takové mínění neobjevuje.

Daleko významnější byla teze, že rodopisná práce má dvoustupňový význam, když poznáním dějin vlastního rodu zároveň pěstuje lásku, úctu a vědomí povinnosti k národu, jehož byly jednotlivé rody součástí.⁴⁰ Nacionální ukotvení genealogie zesílilo v době po mnichovské dohodě, kdy bylo rodopisné bádání prohlášeno za důležitý prostředek poznávání národního života a za vážnou práci pro národ a (druharepublikový) stát.⁴¹ Toto pojetí bylo přeneseno do okupačních let, když ovšem se zánikem druhé republiky zmizela argumentace o významu rodopisu pro stát a zůstalo pouze jeho zakořenění národní.

O tehdy pocítované závažnosti rodopisného snažení svědčí značný nárůst počtu laických rodopisců. Již v letech první republiky se v české společnosti zvyšovala popularita genealogie, což vedlo ke snaze o lepší organizování neodborného rodopisu. Laikové měli být získáni pro spolupráci s odbornými genealogy (a historiky) a objevil se názor o možnosti organizačními zásahy zformovat „rodinnou lidovědu“.⁴² K velkému boomu laického rodopisu však došlo až za druhé republiky a okupace. Někteří pozorovatelé nás zpravují o tom, že nebývalé kvantitativní rozmnožení českého rodopisu kvetlo v lidových vrstvách spontánně a bez jakýchkoli impulzů z odborných kruhů.⁴³ Tito laičtí genealogové se sami organizovali do povětšinou neoficiálních badatelských kroužků a spolků.⁴⁴ Tento trend byl školenými rodopisci sledován se sympatiemi, ale zároveň měli obavy o kvalitu a širší smysl práce svých ochotnických kolegů. Roztříštěnost a neplánovitost českého rodopisu byla kritizována např. Jindřichem Šebánkem⁴⁵ a přiznávána členem vedení Rodopisné společnosti Zdeňkem Kristenem.⁴⁶ Podobně František Beneš upozornil ve své programové přednášce z ledna 1939 na problém, zda je energie sto-

⁴⁰ NESMĚRÁK, Bořivoj: *Lidový rodopis*. SJSČR, 1, 1930, č. 2, s. 10.

⁴¹ HADAČ, V. (rec.): *Markus-Ratkovich, Antonín: Příručka*, s. 129.

⁴² MATOUŠEK, Josef: *Rodopisné bádání a studium dějin novějších*. ČRS, 7–8, 1935–1936, s. 119–120; *Na praktický význam rodopisu...* ČRS, 5, 1933, s. 131. Bořivoj Nesměrák psal roku 1930 o tom, že má-li rodopis plnit mezi lidem své kulturní poslání, musí se mu přiblížit popularizací. NESMĚRÁK, B.: *Lidový rodopis*, s. 10.

⁴³ vd [pravděpodobně DAVÍDEK, Václav]: *Rodopis populární...* ČRS, 11, 1939, s. 117.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ ŠEBÁNEK, Jindřich (rec.): *Časopis Rodopisné společnosti československé 7–8, 1935–1936*. Časopis Matice moravské, 62, 1938, s. 423–424.

⁴⁶ KRISTEN, Zdeňk: *Úkoly českého rodopisu* (dále jen *Úkoly*). ČRS, 12, 1940, s. 1.

vek laických badatelů vskutku pro národ užitečná.⁴⁷ Argumentoval tím, že je nutné populární rodopis lépe organizovat právě v době ohrožení, kdy český národ musí co nejlépe hospodařit se svou energií, pokud si má do budoucna uchovat holou existenci a svébytnost. Později v protektorátních letech upozornil na nutnost ekonomičtějšího využití laických sil František Roubík, který viděl řešení v užší spolupráci rodopisců a vlastivědných pracovníků, a to ve formě okresních pracovních sdružení v součinnosti s lokálními muzei.⁴⁸ Největší podpory se však laičtí badatelé po roce 1938 dočkali od dvou hlavních institucí českého rodopisu, RŠČ a Jednoty starých českých rodů.

Oba spolky vznikly stejně jako instituce sudetoněmecké ke konci dvacátých let, konkrétně v roce 1929, přičemž byl jejich zrod na sudetoněmecké straně interpretován jako následování vzoru ústecké ZSF.⁴⁹ Pod zorným úhlem služby národu a státu si Rodopisná společnost československá kladla za cíl popularizovat rodopisnou práci, organizovat a podporovat bádání laiků. Výsledky jejich práce měly být ukládány, hodnoceny a dále zpracovávány v centrálním rodopisném ústavu, jehož zřízení usilovala RŠČ iniciovat. Správné cesty laikům však ukazovala zejména pořádáním odborných kurzů a přednášek a vydáváním časopisu,⁵⁰ který se měl stát základní komunikačně-informační platformou rodícího se českého občanského rodopisu.⁵¹ Významní genealogové působící v RŠČ zároveň sepsali první české rodopisné příručky, seznamující s významem, prameny a metodami rodopisného bádání.⁵² Zejména v časopisu a přednáškách tohoto spolku bylo od podzimu 1938 voláno po tom, aby český rodopis plnil národní úkoly. Snahy o ideologizaci rodopisu byly dokonce tak silné, že Václav Davídek, místopředseda spolku, na protest proti nim v roce 1942 ze své funkce odstoupil.⁵³

⁴⁷ BENEŠ, F.: c. d., s. 3–4.

⁴⁸ ROUBÍK, F.: *Rodopis*, s. 39–40.

⁴⁹ *Gründung einer tschechoslowakischen genealogischen Gesellschaft in Prag*. SF, 1, 1928–1929, s. 96; *Die tschechische Familienforschung in Böhmen*. SF, 1, 1928–1929, s. 190.

⁵⁰ Vyšlo celkem osmnáct ročníků: ČRS, 1, 1929 – ČRS 17–18, 1945–1946.

⁵¹ MARKUS, A.: *Rodopis*, s. 14–15; MELKESOVÁ, M.: c. d., s. 19–20. Srov. také *Stanovy rodopisné společnosti československé v Praze*. Příloha ČRS, 1, 1929.

⁵² Např. MARKUS, Antonín: *Rodinná kronika. Populární úvod do studia rodopisného (genealogie)*. České Budějovice 1926; KREJČÍK, Adolf Ludvík: *Z bibliografie literárních pomůcek rodopiscůvých*. Praha 1933. K tomu také MELKESOVÁ, M.: c. d., s. 19–20.

⁵³ NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 1, Cestou necestou I. (Jen jedinkrát jdem cestou svou), rukopis paměti, s. 85. Srov. také Tamtéž, kart. 46, Rodopisná společnost československá, dopis společnosti pravděpodobně z května 1942 spolkovému oddělení policejního ředitelství v Praze ve věci vyškrtnutí V. Davídka ze seznamu jejích funkcionářů.

Druhou nejvýznamnější českou rodopisnou organizací byla pražská Jednota starých českých rodů (JSČR), nesoucí do svého přejmenování v roce 1933 název Jednota potomků pobělohorských exulantů-pokutníků a přátel rodopisu v Praze.⁵⁴ Spolek byl v porovnání s RSC zprvu zaměřen stavovsky, když sdružoval potomky těch českých rodů, které musely v pobělohorské době opustit české země. Změna názvu sice signalizovala krok směrem k otevřenosti spolku všem starým českým rodům bez rozdílu náboženství a stavu,⁵⁵ přesto až do konce třicátých let Jednota hájila zájmy spíše exulantské šlechty. To bylo koneckonců jedním z programových cílů instituce,⁵⁶ když chtěla dále pečovat o památku pobělohorských exulantů obecně a iniciovat poznávání jejich problematiky. Zároveň ale cílila na popularizaci tradic významných českých rodin, které měly potenciál posilovat „národní uvědomění, hrdost a pospolitost všech složek národa československého“.⁵⁷ Jednota dokázala podle mého celkem elegantně propojit stavovské zájmy se zájmy celonárodními a státními, resp. potenciální naplnění stavovských zájmů argumentačně představit veřejnosti jako nemalý zisk pro celý národ a stát.

Členové spolku se snažili iniciovat vznik zákona, podle něhož by potomci těch rodů, jejichž majetek byl v pobělohorské době zkonfiskován, získali poměrnou náhradu za utrpěné újmy.⁵⁸ Vedle mnoha jiných argumentů se snažili jejich nárok podepřít apelem na nutnost odčinění historické křivdy, jež byla dotčeným rodům učiněna.⁵⁹ Jednota se také snažila prosadit změnu legislativy, která zakazovala užívání šlechtických titulů a všeho, co poukazovalo na aristokratický původ. Obnovení práva užívat plných rodových jmen

⁵⁴ K aktivitám JSČR v prvním desetiletí její existence MATINA, V. J.: *Deset let Jednoty starých rodů českých*. SJSČR, 9, 1938, č. 4, s. 49–52.

⁵⁵ *Naším členům a čtenářům!* SJSČR, 4, 1933, č. 2, s. 15. Při přejmenování spolku bylo poznamenáno, že se ve starých rodinách udržel „rasově čistý element“.

⁵⁶ Jednota podle § 1 svých stanov chtěla „...propagovati ve smyslu revolučního programu národa československého z 1918 nápravu křivd potomkům oněch historických rodů a měst českých, které byly po bitvě na Bílé Hoře pokutovány odnětím statků i práv a které touto persekucí schudly, exilovaly nebo zanikly.“ *Zprávy z Jednoty*. SJSČR, 1, 1930, č. 1, s. 12.

⁵⁷ Tamtéž. K cílům instituce srov. také *Co chceme?* SJSČR, 1, 1930, č. 2, s. 2–4.

⁵⁸ Tamtéž, s. 2–3. Tyto aktivity Jednoty byly podporovány ze strany evangelického tisku, srov. *Co o nás píší Kostnické jiskry?* SJSČR, 1, 1930, č. 2, s. 12.

⁵⁹ Argumentováno bylo dále poukazem na neprovedení té části záborového zákona, podle něhož měl být zabaven neprávne nabytý majetek, a mravním právem na ztracené statky, upozorněním na špatnou sociální situaci zchudlých rodů a na úspěšně prováděné vrácení zkonfiskovaných statků v sousedním Polsku apod. *Jak Poláci řeší nápravu historických křivd?* SJSČR, 1, 1930, č. 2, s. 13; NESMĚRÁK, Bořivoj: *Provedte § 9 záborového zákona!* SJSČR, 2, 1931, č. 3, s. 40–44.

a znaků mělo podle svých zastánců přispět k upevnění státu.⁶⁰ Tvrdili, že Československo sice vzniklo teprve roku 1918, ale zároveň v něm byl obnoven starý český stát, přičemž obnovením starých šlechtických rodových jmen dojde k posílení vazeb mezi oběma státy.⁶¹ Tento akt měl podporovat československou státnost zejména navenek, když by stará jména postavila ostatním zemím před oči skutečnost, že tu český (československý) stát existuje již po staletí. V podobném duchu bylo rozvažováno o širším smyslu rodopisného bádání zaměřeného na staré české rody, které mělo odhalit, jak mnoho kultury a slávy tyto rody přinesly českým dějinám. Zároveň výsledky takového rodopisu měly potenciál odpovídat hlasům, které na mezinárodním fóru prohlašovaly český národ „za méněcenný a čistě plebejský“.⁶² V požadavcích Jednoty se již za první republiky objevil také protiněmecký osten, když její členové nesouhlasili se snahou vlády obdarovávat z fondu obnovované Strakovy akademie i studenty německé národnosti. Bylo bojováno za plnění původního ustanovení hraběte Straky, aby nadace přispívala chudé mládeži českých stavů.⁶³ Ve snaze o uskutečnění svých požadavků organizoval spolek petice a vypracovával memoranda, které dále předával vládě.⁶⁴ Je příznačné, že po druhé světové válce zhotovila Jednota návrh, aby byla potomkům pobělohorských exulantů přidělena půda po odsunutých Němcích.⁶⁵

V pomnichovském období lze v JSČR pozorovat intenzifikaci těchto trendů,⁶⁶ když je patrné hlubší zdůraznění celonárodního významu genealogie zaměřené na elitní rody. Spolkem organizované bádání mělo svým zaměřením na šlechtu přinášet významné výsledky pro dějiny jednotlivých panství a krajů, ke kterým se rodopis zaměřený na rodiny selské a městské mohl dopracovat teprve souhrnem jednotlivých výsledků. Tato práce měla slílit národní uvědomění a hrdost, přičemž bylo na členy Jednoty apelováno, aby co nejvíce pracovali ku prospěchu celkového obrazu národních dějin.⁶⁷ Cha-

⁶⁰ *Co chceme?*, s. 3; REJSA, Jan: *Historické jméno a čl. zákony*. SJSČR, 7, 1936, č. 3–4, s. 41–42; TĚMÍN, J. T.: *Tradice není slabší zákona*. SJSČR, 9, 1938, č. 1, s. 1–7; TÝŽ: *Idea revoluce roku 1618. (K rodovým jménům i znaky rodů!)* SJSČR, 9, 1938, č. 2, s. 18–25.

⁶¹ Spolek se snažil prosadit obnovu jmen zejména „těch rodů, které se neprosily o milost císařskou, ale čekaly na osvobození tři sta let.“ TĚMÍN, J. T.: *c. d.*, s. 4.

⁶² *Rodopisné rozhledy*. SJSČR, 2, 1931, č. 2, s. 33.

⁶³ *Strakova akademie*. SJSČR, 1, 1930, č. 2, s. 15–16; *Otázka nadace hraběte Straky z Nedabylic*. SJSČR, 6, 1935, č. 3–4, s. 43–44.

⁶⁴ Srov. např. *Spolkové zprávy*. SJSČR, 2, 1931, č. 1, s. 13; TĚMÍN, J. T.: *c. d.*, s. 7.

⁶⁵ *Zprávy spolkové*. SJSČR, 11, 1946, č. 3–4, s. 127.

⁶⁶ Např. *Zprávy spolkové*. SJSČR, 9, 1938, č. 3, s. 48.

⁶⁷ BENEŠ, F.: *c. d.*, s. 9–10.

rakteristické je, že se v této době JSČR otevřela i badatelům nepocházejícím ze starých českých rodů, avšak pouze se jimi zabývajícími.⁶⁸ V únoru 1939 byl poté jako institucionální zastřešení těchto snah založen genealogicko-heraldický odbor spolku, který všestranně pomáhal rodopisným badatelům. Jedním z jeho nejhlavnějších úkolů bylo publikování výsledků jejich práce ve spolkovém časopisu, přičemž bylo zamýšleno i vydávání genealogické knižní edice.⁶⁹

Výrazný vzrůst zájmu o dějiny českých rodů se na konci třicátých let projevoval v aktivitách ještě mnoha dalších institucí. V roce 1938 vznikl pražský Svaz přátel rodopisu, který vydával vlastní časopis⁷⁰ a kladl si podobné cíle jako RSČ a JSČR, tedy zejména odbornou podporu laických badatelů a zveřejňování jejich prací.⁷¹ Podobně své Kronikářské listy vydávalo Sdružení venkovských kronikářů a rodopisců; některé časopisy byly výsledkem snažení nadšených jednotlivců, když se ovšem vydávání Československých rodů či Dějin – Tradice – Rodu omezilo na pouhých několik čísel.⁷² A konečně opravdovou explozi tehdy zažily reedice a zejména nově napsané příručky určené laikům.⁷³ Klíčovým průvodním jevem tohoto rodopisného boomu bylo silné proniknutí genealogie českou národní ideologií,⁷⁴ přičemž

⁶⁸ Tamtéž, s. 10–11.

⁶⁹ *Genealogický a heraldický odbor Jednoty starých českých rodů v Praze*. SJSČR, 10, 1939, č. 1, s. 20–21; *Publikační činnost*. SJSČR, 10, 1939, č. 2, s. 52; *Zprávy spolkové*. SJSČR, 10, 1939, č. 3, s. 84. Srov. také NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 46, Rodopisná společnost československá, *Rodopisci se sdružují* (výstřižek z novin, pravděpodobně z února či března 1939).

⁷⁰ *Členské zprávy Svazu přátel rodopisu v Praze*, 1–2, 1939–1940; *Rodokmen*, 1, 1941; *Rodokmen*, 1–3, 1946–1948.

⁷¹ NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 46, Rodopisná společnost československá, *Svaz přátel rodopisu v Praze* (výstřižek článku z Poledního listu z 14. 2. 1939).

⁷² Výčet tehdy vydávaných rodopisných časopisů stručně podává MELKESOVÁ, M.: c. d., s. 14–15.

⁷³ Ze samostatně vydaných příruček zejména MARKUS-RATKOVICH, Antonín: *Příručka rodového kronikáře. Úvod do praktické genealogie*. Praha 1938; HORNÍČEK, Ignác: *Kniha o rodopisu. Praktické uvedení do rodopisu s přílohou o obecních kronikách*. Vyškov na Moravě 1939; PALÍVEC, Viktor: *Rodina a rodokmen. Stručný návod k rodopisné praxi*. Praha 1939; HOSÁK, Ladislav: *Jak založím rodinnou kroniku? Praktický návod*. Brno 1940; BEK, Augustin: *Rodopis v praxi*. Praha 1941; KOZÁK, Václav: *Hlasy pokolení. Příručka rodopisného pracovníka*. Mladá Boleslav 1941.

⁷⁴ Národněideologické ukotvení rodopisu najdeme ve všech tehdy vydaných rodopisných příručkách. Např. Ignác Horníček psal v květnu 1939: „Jako marnotratný syn vracíme se k otcovskému domovu, k svým předkům, kteří nám odevzdali naši drahou zem a vlast, abychom ji dále zachovali budoucím tak, jak oni ji zachovali nám – vracíme se k pramenům národního života, neboť teprve nyní poznáváme, věříme a doufáme, že jen tyto zdroje, jen pevné souručenství národní a souručenství s našimi předky, s naší historií nám mohou dodat síly k zajištění lepší budoucnosti.“ HORNÍČEK, I.: c. d., s. 1.

rodopisná témata byla vřele přijímána svými adresáty, tedy českou národní společností.⁷⁵

3 Intenzifikace národních úkolů českého rodopisu v letech 1938–1945

V této části se zaměřím na analytické vystižení jak obecných směrů, jejichž následováním měl český rodopis přispět tehdejší české společnosti, tak konkrétních badatelských programů, které mu byly přiřknuty předními českými rodopisci, resp. které byly formulovány v hlavních českých rodopisných periodících.

Výsledky rodopisného bádání byly chápány jako mající potenciál posilovat národní (sebe)vědomí jednotlivců, a tím i národního celku. Zejména Jaroslav Čeleda nastínil roku 1939 toto pojetí genealogie, která skrze posilování psychologie individuální pomáhá zpevnit celonárodní psychologii kolektivní.⁷⁶ Častěji byl ovšem národní význam genealogie odvozován od základních společenských jednotek, jimiž se zabývala, tedy od rodu a rodiny, které byly pojímány jako pilíře, na nichž spočívá stavba národa. Rodopisné bádání mělo tyto sloupky osvětlovat a probouzet tak rodové (sebe)vědomí, a tím vnitřně posilovat (sebe)vědomí národní, přispívat celé národní bytosti. Rodopisec měl být průvodcem na této pouti od rodové k národní hrdosti, měl svou práci podporovat láskou k rodině a rodu, a tím také k rodné obci, vlasti a nejšíře celému národu.⁷⁷ Genealogie měla zároveň napomáhat probuzení potenciálu dřímajícího v českých rodinách a rodech, měla je povzbuzovat – a s nimi i celou českou národní společností.⁷⁸ Toto povzbuzivé pojetí

⁷⁵ Např. na úspěchy svých rodopisných a kronikářských přednášek v desítce okresních měst „za nacistického dusna“ vzpomíná V. Davídek. Srov. NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 1, Cestou necestou I. (Jen jedinkrát jdem cestou svou), rukopis paměti, s. 95.

⁷⁶ „Kdyby [občanský rodopis] nic jiného neučinil, než zjistil občanům tak i onak vynikající a zdatné osobnosti, že jimi – rodozpytem popsány a vysvětlenými – mohli posílit své vlastní subjektivní sebevědomí, svou vnitřní statečnost ve výše zmíněném boji obranném [tj. českém obranném postoji po okupaci v březnu 1939 – TP] a tím ovšem posílit i kolektivní statečnost národní, dosti učinil.“ ČELEDA, Jaroslav: *Rodokmen jako zrcadlo hudebnosti Čechů. Nový příspěvek rodopisný a eugenický*. SJSČR, 10, 1939, č. 2, s. 24.

⁷⁷ BEK, A.: c. d., s. 25; Kozák, V.: c. d., s. 5, 18.

⁷⁸ „...mravní a výchovný význam rodopisného bádání, plynoucí z vědomí osobní povinnosti k udržování dobré rodové tradice a odpovědnosti k rodu a potomstvu dodává tomuto studiu vyšší smysl a význam, protože mravní a fyzická dokonalost rodu zaručuje nejlépe zdravý vývoj celého národa.“ ROUBÍK, František: *Příručka vlastivědné práce* (dále jen *Příručka*). Praha 1941, s. 18. Obecněji tvrdil V. Davídek, že „zlepšovat rody, z nichž se tvoří národ, to jest nový úkol národa, který chce v tom věčném boji o život, jež se dějinami zove, čestně obstát.“ NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 40, Pocty selským rodům (projev z r. 1940), s. 2. Po-

se v době národního ohrožení a ztráty pohraničních území muselo dotknout zejména rodů selských, skrze něž byl národ zakořeněn ve své půdě a vlasti.⁷⁹ Jarmila Psotníčková tak roku 1939 viděla jeden z národních úkolů českého rodopisu ve sledování původnosti a starobylosti českých rodin na domácí půdě, a to co nejdále do minulosti, aby se prokázala jejich zdejší dlouhodobá usedlost.⁸⁰ Myslím také, že někteří rodopisci chápali dějiny rodu jako dějiny národa „v malém“, když poznání rodinné historie a láska k ní měly mít schopnost probouzet analogické kognitivní a emotivní postoje k celému národu, resp. se na něj přenášet.⁸¹

Národní význam rodopisu byl tedy shledáván především v jeho klasickém zaměření na jednotlivé rodiny a rody, které však byly chápány jako národní pilíře. Takové pojetí de facto transcendovalo dějiny jednotlivých rodů směrem k dějinám národním. Šlo o pohyb z úzkého oboru rodopisu a rodových (rodinných) dějin směrem k dějinám národním a aktualizčně také k soudobému životu celé české národní společnosti. Také z druhé strany však byl intenzivně promyšlen potenciální význam rodopisného bádání pro obraz (celo)národních dějin. Čím může genealogie přispět české historiografii a formování tohoto obrazu? Na jaká historická fakta se má soustředit, jak mají rodopisní pracovníci postupovat?

František Beneš s apelem k rostoucímu zástupu amatérských genealogů roku 1939 upozornil, že historikovi nejde o to, aby genealogie snesla výsledky dotýkající se pouze posloupnosti předků v nějakém rodě, nýbrž chce, aby rodopis poskytoval výsledky využitelné pro (celo)národní dějiny.⁸² Vybral rodopisce, aby při bádání o svých předcích nepřehlíželi skutečnosti rázu mentálního, náboženského, společenského, národnostního, hospodářského, sociálního, kulturního i hmotného. Nenabídl však žádnou konkrétní metodu, ale doporučil pouze zření k těmto širším obzorům a jejich zaznamenávání. Beneš měl jako člen JSČR představu, že – jak jsem naznačil výše – na šlechtu zaměřený rodopis přinese významné výsledky dějinám jednotlivých panství, a tím i celým českým dějinám. V tom měl mít výhodu před genealogií cíle-

dobně napsal za druhé republiky (zřejmě) F. Kutnar: „Vědomí rodové setrvačnosti a rodové síly je třeba budít a udržovat, je třeba dnes právě zabezpečovat v bezpečné rodové tradici dobré a zdravé kořeny naší budoucnosti.“ K. [pravděpodobně KUTNAR, František]: *Staleté selské rody*. Brázda 1(9), 1938, s. 741.

⁷⁹ KUTNAR, František: *Místo zemědělství v národě* (dále jen *Místo zemědělství*). Brázda, 21(3), 1940, s. 277–279.

⁸⁰ PSOTNÍČKOVÁ, Jarmila: *O národní rodopisnou kartotéku*. ČRS, 11, 1939, s. 35. (Konkrétní realizace tohoto selského rodopisu se dotknu níže.)

⁸¹ Tak alespoň interpretuji formulace Hosákovy, srov. HOSÁK, L.: *c. d.*, s. 5–6.

⁸² BENEŠ, F.: *c. d.*

nou na selské a měšťanské rodiny. Smysl tohoto občanského rodopisu pro dějepisectví však promýšlel již v polovině třicátých let Josef Matoušek, podle něhož může neelitní genealogie (týkající se neurozených či historicky nevýznamných lidí a rodin) snášet data nabývající významu typických případů obecnějších sociálních skutečností.⁸³ Podle Matouška nemají výsledky občanského rodopisu pro historiky význam samy o sobě, ale pouze v souhrnu, když dokumentují příklady společenských dějů. Rodopis byl v tomto pojetí vlastně odsouzen do role pomocné vědy historické, když podobně Antonín Markus při založení Rodopisné společnosti v roce 1929 o genealogii tvrdil, že využívá metodu historické vědy a zároveň je pro ni zřídlem informací.⁸⁴ Rodopiscům byla poté prakticky navržena pouhá dokumentace širší palety historických faktů. Uvedené Benešovy názory naznačují, že tyto hlasy zesílily zejména na přelomu třicátých a čtyřicátých let.⁸⁵ Ve stejné době Václav Černý a František Roubík prosazovali úzkou spolupráci rodopisu a vlastivědy, resp. propojení obou oborů.⁸⁶ Zejména F. Roubík svou argumentaci vedl směrem, aby si rodopisec všiml i otázek vzdáleněji souvisejících s jeho tématem, tedy aby se z rodopisce vlastně stal vlastivědný pracovník. Zároveň teprve pojmání těchto širších okruhů do genealogova zorného pole umožní podle Roubíka hodnotnější poznání a pochopení našich předků.⁸⁷

Tyto teoretické pokusy o propojení rodopisu s historiografií či vlastivědou se tedy prakticky omezovaly na rozšíření rodopiscova zájmu o další vrstvy sociokulturní skutečnosti, ležící za úzkou linií pouhé pokrevní posloupnosti předků. V konečném důsledku měl takový rodopis spíše pasivně snášet fakta pro dějepisectví a vlastivědu a fungovat jako pomocná věda. Ve stejné době se ovšem objevily i dvě koncepce, které programově usilovaly vytvořit z rodopisu vědu *sui generis*, víceméně plnohodnotnou a nestojící ve stínu vědy jiné.⁸⁸ Obě pojetí zároveň silně akcentovala národní úkoly genealogie.

⁸³ MATOUŠEK, J.: c. d., s. 113, 119.

⁸⁴ MARKUS, A.: *Rodopis*, s. 12–13.

⁸⁵ Dále k tomu nabádal (s odkazy právě na Beneše či Matouška) zejména KRISTEN, Z.: c. d., s. 4–5.

⁸⁶ ČERNÝ, Václav: *Kronikář*. Praha 1940, s. 7–11; ROUBÍK, F.: *Příručka*, s. 23–27; Týž: *Rodopis*. K tomu také MELKESOVÁ, M.: c. d., s. 22.

⁸⁷ „Posledním cílem rodopisného bádání je konec konců poznati a chápati předky a jejich činnost a osudy z jejich celého dobového prostředí, pokud možná ve všech dobových souvislostech, což ovšem předpokládá rozšíření badatelský zájem na širší okruh pramenů.“ ROUBÍK, F.: *Rodopis*, s. 36.

⁸⁸ V. Davidek roku 1942 nadhodil, že si genealogie musí osvojit poznatky dílčích věd, vypracovat vlastní metody i konkrétní výsledky a přestat tak být pouhou služebnicí těchto oborů (historiografie, eugeniky, sociologie, národohospodářství aj.), resp. neurčitou „mezivědou“. NA,

Koncepce Jaroslava Čeledy z roku 1939⁸⁹ sledovala výrazně přítomnostní cíle a zdá se, že ji sám autor považoval za produkt a zároveň jeden z léků na „názraz přikvapivší národní tísně“. ⁹⁰ Podle Čeledy je národní kultura založena na organickém růstu konkrétních specifických vlastností, které jsou nesený zejména určitými rody. Úkolem rodopisu (hlavně občanského) je tyto vlastnosti odkrývat a stopovat tak národní tradici, budovat kulturní vědomí národa. Toto uvědomování si vlastních charakteristických vlastností má poté vést – právě v dobách národního ohrožení – k optimistické důvěře, že tato tradice bude působit a bude nesena i do budoucna. Jde vlastně o názor, že by se národní společnost měla k takto s pomocí genealogie odhaleným vlastnostem ještě více přimknout, ještě více se okolo nich soustředit.

Václav Davídek se ve své přednášce na valné hromadě RŠČ v březnu 1942 pokoušel zodpovědět otázku, jaký má být vědecký přínos českého rodopisu, kterážto otázka mu přímo splývala s tázáním, jaký má být jeho vklad do života českého národního celku. ⁹¹ Na základě tvrzení, že pro zajištění budoucího bytí rodu a národa je nejdůležitější jejich početnost, jakost a trvalost, rozvíjí vizi genealogie mající formovat obraz demografického vývoje českého národa. ⁹² Podle Davídka byl tento celkový vývoj kopírován ve vývoji jednotlivých českých rodů, zejména na venkově. Genealogické práce o jednotlivých rodinách tak mohou ve svém souhrnu podat plastický a přesvědčivý celkový obraz národa. Český rodopisec apeloval na kolegy, aby jako nezbytný podklad pro tento cíl zpracovávali monografie o rozrodech jednotlivých rodů, resp. šíře o rozrodech v jednotlivých farnostech a panstvích. ⁹³ Sám letmo načrtl demografický vývoj celého národa od poloviny 17. století do současnosti, když uzavřel: „...zalidnění českých zemí nastalo přirozenou zdravou

Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 46, inv. č. 308, Rodopisná společnost československá, Přednášky, Možnosti rodopisného bádání (15. 3. 1942), s. 5.

⁸⁹ ČELEDY, J.: *Rodokmen*, s. 23–25.

⁹⁰ Tamtéž, s. 24.

⁹¹ NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 46, Rodopisná společnost československá, Přednášky, Možnosti rodopisného bádání (15. 3. 1942), s. 5.

⁹² Tamtéž, s. 5–7. Stručněji formuloval Davídek své názory v další přednášce na půdě RŠČ, srov. NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 46, Rodopisná společnost československá, Přednášky, *Rod v životě a rodopis mezi vědami*. Textu této přednášky chybí datace, ale podle Davídkových pamětí byla realizována v roce 1941, srov. NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 1, *Cestou necestou I. (Jen jedinkrát jdem cestou svou)*, rukopis pamětí, s. 95.

⁹³ Stejně jako jeho kolegové zároveň doporučil zření k širším obzorům, zejména hospodářským, kulturním, náboženským, národnostním atd. NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 46, Rodopisná společnost československá, Přednášky, Možnosti rodopisného bádání (15. 3. 1942), s. 6.

populaci českého národa, který tudíž od konce třicetileté války vzrostl dobře sedminásobně.⁹⁴

Tato Davídkova teze o velké populační potenci české národní společnosti, která se výrazně projevila v posledních třech stoletích, podle mého upozorňuje na nesmírně důležitou skutečnost. Jsem přesvědčen, že tuto svou ideu „demografizujícího“ rodopisu vypracoval Davídek v reakci na sudetoněmecké pokusy interpretovat pobělohorský vzmach české národní společnosti vysokými přídělý německé krve, která ji skrze smíšená manželství uschopnila k demografickému i kulturnímu vzestupu. Lze totiž tvrdit, že chtěným či alespoň tušeným cílem Davídkem navrhovaného rodopisu bylo prokázání vnitřní vitality a populační soběstačnosti českého národa, a to v době (1942), kdy potenciál politického zneužití prací (sudeto)německých vědců k účelům germanizace českých zemí musel být českým intelektuálům více než zřejmý.⁹⁵ Svědčí o tom i sám Davídek, který ve svých (nevydaných) pamětech v pasáži o druhé světové válce píše: „Těší mě, že jsem usměrňoval vývoj českého rodopisu jinak, než [kam] špeli zpolitizovaní genealogové němečtí.“⁹⁶ Myslím, že reagoval zejména na práce K. V. Müllera,⁹⁷ který ve výše zmíněné brožůře⁹⁸ i v publikacích jiných rozvíjel tezi, že v Čechách poloviny 17. století byl poměr českého a německého obyvatelstva 3:5, kdežto o dvě století byl poměr přesně opačný. Český vzestup byl podle něho podmíněn biologicky, tedy přísunem kvalitnější německé krve mezi Čechy. Davídek tyto jeho názory prokazatelně znal, ba dokonce se znal osobně i s Müllerem, který ho občas navštěvoval v pražském státním zemědělském archivu, přičemž s jeho vědeckými názory ostře nesouhlasil.⁹⁹

Na přelomu třicátých a čtyřicátých let bylo od českého rodopisu obecněji očekáváno, že promluví do problematiky národnostního vývoje českých

⁹⁴ Tamtéž. (Podtrhl V. Davídek.)

⁹⁵ Okupační pocit nebezpečí hrozícího české národní společnosti ze strany nacistických germanizačních plánů vyjádřil explicitně po válce např. Roubík, František: *Příručka vlastivědné práce*. Praha 1947², s. 5.

⁹⁶ NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 1, *Cestou necestou I. (Jen jedinkrát jdem cestou svou)*, rukopis pamětí, s. 95.

⁹⁷ K jeho myšlenkovému světu, vědeckým tezím a protektorátní činnosti viz KUBŮ, Eduard: „Die Bedeutung des deutschen Blutes im Tschechentum“. Der „wissenschaftspädagogische“ Beitrag des Soziologen Karl Valentin Müller zur Lösung des Problems der Germanisierung Mitteleuropas. Bohemia, 45, 2004, s. 93–114.

⁹⁸ Srov. pozn. č. 27.

⁹⁹ Později svůj názor na sudetoněmeckého vědce shrnul následujícími slovy: „...lidsky politováníhodný člověk, – ale své vzdělání a akademickou hodnot propůjčoval pavědě a politice, – až do hořkého konce.“ NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 1, *Cestou necestou I. (Jen jedinkrát jdem cestou svou)*, rukopis pamětí, s. 85.

zemí a česko-německého poměru, a to nepochybně také ve snaze kompenzovat právě sudetoněmecké interpretace, které byly pro českou národní společnost krajně nepřívznivé. Sledování národnostního vývoje od českého rodopisu očekával již roku 1938 Jindřich Šebánek,¹⁰⁰ přičemž zejména Jarmila Psotníčková o rok později podala v této věci detailnější návrhy.¹⁰¹ Česká genealožka rozmýšlela o rodopisu z několika hledisek, když na první místo zařadila hledisko (význam rodopisu) národní. Podle Psotníčkové se musí česká genealogie zabývat národnostním míšením mezi českými a jinonárodnými rody v minulosti a sledovat vlivy znamenající národní zisky, které shledává v počestění rodinných příslušníků a jejich potomků (např. v rodině Tyršových), a vlivy znamenající národní ztráty, kdy došlo k odnárodnění členů původně českých rodin. Zároveň by se měl český rodopis snažit prokázat („zachytit“)¹⁰² český původ různým způsobem v dějinách vynikajících rodin, a to třeba i rodin již dávno odnárodněných a žijících mimo české prostředí. Zde máme přímý pendant ke svrchu nastíněným představám K. V. Müllera z okupačních let, že by sudetoněmecká genealogie měla prokazovat naopak německý původ vynikajících rodin, které by se poté ukázaly jako zocelené německou krví (*deutschblutig*).

Psotníčková snila, že by tyto úkoly mohl český rodopis plnit s pomocí národní rodopisné kartotéky, jejíž vytvoření doporučovala. Do této lístkovnice měli laičtí rodopisci a občané dodávat na standardizovaných formulářích potřebné údaje, které by ve svém souhrnu vypověděly mnohé o celé české národní společnosti. Rodopisná kartotéka měla být praktická v tom smyslu, že by do ní bylo zapotřebí dodat místo údajů o milionech jednotlivců data o „pouhých“ několika desítkách tisíc českých rodů.¹⁰³ Nikoli nadarmo si tři měsíce po ztrátě státní samostatnosti Psotníčková v červnu 1939 od kartotéky slibovala, že by její údaje prokázaly velkou pokrevní provázanost českých rodin, což mělo podpořit soudržnost a svornost příslušníků národa v nebezpečné době: „Vědomí krevní jednoty jest totiž vždycky daleko pevnější páskou než pouhé vědomí jednoty státní a politické.“¹⁰⁴

Přítomnostní zřetel a úsilí o službu české národní společnosti jsou v tehdejší české rodopisné kartotéce patrné. Dva zmínění teoretici českého rodo-

¹⁰⁰ ŠEBÁNEK, J. (rec.): *Časopis Rodopisné společnosti*.

¹⁰¹ PSOTNÍČKOVÁ, J.: c. d., s. 35–36.

¹⁰² Tamtéž, s. 36.

¹⁰³ Tamtéž, s. 34. Pro úplnost dodávám, že tři druhy kartoték (soustavy rodopisců, rodů a míst) spravovala již od konce dvacátých let na sudetoněmecké straně ústecká ZSF, srov. UMLAUFT, F. J.: *Rückblick*, s. 42–43.

¹⁰⁴ PSOTNÍČKOVÁ, J.: c. d., s. 41. Citát si J. Psotníčková vypůjčila od jednoho z předních českých prvorepublikových rodopisců, Vladimíra Růžičky, který ho pronesl již v roce 1922.

pisu tyto tendence dokonce vědomě artikulovali a přetavili do konkrétních součástí svých koncepcí. Jaroslav Čeleda hovořil o tzv. etické stránce rodopisu, která se s výsledky jeho vědecké stránky obracela k soudobému národu a měla ho vést do budoucnosti.¹⁰⁵ Václav Davídek poté rozmlouval o tzv. aktivním prvku rodopisné práce, který měl být jejím posvěcením: „...nepřestanu zdůrazňovat, že rodopis jako málokterá jiná věda musí být zaměřen do života současníků a do budoucnosti rodů a jejich souhrnu, národa. Má k tomu nejvyšší povinnost, jaká jest uložena každé lidské činnosti zvláště vyšší jako jsou vědy, náboženství a výchova, slovem řízení osudů národního společenství.“¹⁰⁶ Tyto „služebné“ tendence a jejich realizace ovšem byly mezi českými rodopisci silně odstíněné, když se navíc jejich plné realizaci stavěly do cesty cenzurní překážky. Podle mého šlo často o postulování národního významu rodopisu, který se měl prakticky realizovat a snášet výsledky v tomto národním rámci, ovšem bez toho, aby se podílel na tehdejší „národní věci“ nějakou svou přímou a vulgární ideologizací. Nasvědčuje tomu také naznačené Davídkovo vytčení národních úkolů rodopisu a zároveň to, že v roce 1942 odstoupil z vedení Rodopisné společnosti na protest vůči pokusům o ideologizaci genealogie.¹⁰⁷ Současně Zdeněk Kristen roku 1940 ve svých *Úkolech českého rodopisu*¹⁰⁸ pouze letmo poukázal na tyto nacionálněideologizující pokusy a rozvinul koncepci české genealogie, která se soustředila veskrze na vnitrovědecké cíle.¹⁰⁹ Tyto nacionální tendence ovšem nijak neodmítl a neohradil se vůči nim – i to svědčí o tom, jak mocné a těsné bylo tehdejší sepětí českého rodopisu s českou národní ideologií.

4 Český selský rodopis a udělování poct dlouhodobě usedlým selským rodům

Jednou z konkrétních oblastí, kde se česká genealogie ve svém národně-ideologickém podmínění realizovala, bylo bádání o starých selských rodech. To bylo na přelomu třicátých a čtyřicátých let úzce propojeno s českou kulturní politikou a veřejným vyznamenáváním dlouho na půdě usedlých českých rodin. Toto úsilí vyrůstalo ve značné míře jako vědomá reakce na stejné snažení sudetoněmecké, které se rozvíjelo již od dvacátých let, kdy se z Ba-

¹⁰⁵ ČELEDA, J.: *Rodokmen*, s. 25.

¹⁰⁶ NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 46, Rodopisná společnost československá, Přednášky, Možnosti rodopisného bádání (15. 3. 1942), s. 7. (Podtrhl V. Davídek.)

¹⁰⁷ Bližší náplň a okolnosti této aférky se mi bohužel nepodařilo zjistit.

¹⁰⁸ KRISTEN, Z.: *Úkoly*.

¹⁰⁹ Ve svém programu hovořil Z. Kristen o nutnosti vytvoření rodopisné bibliografie a soupisu rodopisných pramenů, přičemž se soustředil hlavně na rodopis šlechtický s cílem vytvořit v dohledné době atlas české šlechty.

vorska mezi sudetské Němce rozšířilo udělování poct rodům, které drží více než dvě stě let jeden statek a s ním spojenou půdu. Zvyklosti se ujala německá sekce české Zemské kulturní rady, když tak měla být pěstována láska k vlasti a pozvedáváno selské sebevědomí.¹¹⁰ O celé akci bylo pravidelně informováno v časopise ústecké ZSF, kde bylo zároveň apelováno, aby se sudetoněmečtí rodopisci věnovali zkoumání selských rodů. Ty byly chápány jako základ národa, přičemž odhalování dlouhodobé usedlosti na půdě (*Bodenständigkeit*) mělo posilovat jejich hrdost,¹¹¹ a tím nepochybně přispívat k upevňování sudetoněmecké identity. Sudetoněmečtí genealogové se na konci třicátých let zapojili také do tvorby rodových knih (*Familienbücher*), v nichž byly rodopisně rekonstruovány rodiny v určitém regionu. Tato aktivita byla v nacistickém Německu prosáknuta ideologií *Blut und Boden*, když vyústila ve velkorysý projekt vyhodnocení údajů z farních matrik ve dvaapadesáti tisících oblastí německého osídlení do podoby knih o vesnických rodech (*Dorfsippenbücher*). Došlo i na materiály ze Sudet, avšak celá práce byla vlivem válečných překážek v roce 1943 zastavena.¹¹² Takto pojaté výzkumy měly samozřejmě ve svém souhrnu a zároveň na základě jednotlivých podrobně dokumentovaných případů prokazovat „německost“ určitých oblastí osídlení. Formování sudetoněmeckví přispívalo také setkávání příslušníků jednoho rodového jména z Československa a často i Říše při tzv. rodinných dnech (*Familientage*), jejichž součástí byly rodopisné a historické přednášky.¹¹³

Na české straně byly tyto aktivity pozorně sledovány a od poloviny třicátých let kladeny za následováníhodný vzor pro českou společnost.¹¹⁴ Čeští rodopisci si totiž dobře uvědomovali jejich ideologicko-politický význam pro posilování (sudeto)německého národního vědomí. Navrhovali, aby v tomto snažení česká společnost za německou nezůstávala pozadu, když ovšem Zdeněk Kristen v této souvislosti explicitně odmítl vnášení úzce stranických, politických a rasistických prvků do vědecké genealogie.¹¹⁵ Přesto však napo-

¹¹⁰ GRUNT, Gustav: *Über alte Familienbesitze. Ein Beispiel für viele*. SF, 4, 1931–1932, s. 97; srov. také *Bauernehrung*. SF, 4, 1931–1932, s. 92.

¹¹¹ BOETTICHER: *Bäuerliche Familienforschung – Bauertradition*. SF, 2, 1929–1930, s. 3–4.

¹¹² MELKESOVÁ, M.: c. d., s. 18–19.

¹¹³ Z velkého množství zpráv o těchto akcích viz např. *Familientage*. SF, 1, 1928–1929, s. 48; *Familientag der Steinmüller*. SF, 7, 1934–1935, s. 35–36; *600-Jahrfeier der Familie Ridner-Ritter*. SF, 10, 1937–1938, s. 157–158.

¹¹⁴ KRISTEN, Zdeněk: *O rodových svazech u nás a v Německu* (dále jen *O rodových svazech*). ČRS, 7–8, 1935–1936, s. 4–7; DAVÍDEK, Václav: *Staré usedlé rody selské v Čechách. Posloupnost hospodářů ve stořetletí usedlostech. Zvláštní otisk Rodopisné galerie VI. z Časopisu Rodopisné společnosti v Praze, XIII, 1941*. Praha 1941, s. 37 [1].

¹¹⁵ KRISTEN, Z.: *O rodových svazech*, s. 7.

dobení německého vzoru v širším ideologickém využití selského rodopisu významně přispělo ke vzniku jeho české varianty.

Ta našla svůj institucionální výraz ve Sdružení venkovských kronikářů, které od roku 1935 ve spolupráci s Českou zemědělskou radou organizovalo udělování třech druhů vyznamenání (diplomů, plaket a desek) těm českým selským rodům, které svůj grunt držely více než sto let.¹¹⁶ Celá akce byla zároveň popularizována a podporována agrárním tiskem.¹¹⁷ Udělení prvních ocenění proběhlo za účasti členů vlády v květnu 1938, a to dvěma více než dvě stě let usedlým rodům v západních Čechách, přičemž je typické, že proslov měl předseda agrární strany, poslanec a budoucí druhorepublikový ministerský předseda Rudolf Beran.¹¹⁸ Právě ke konci třicátých let došlo k výrazné ideologizaci celého podniku, když v národněobránném historismu české společnosti zaujala důležité místo problematika selského lidu. František Kutnar tehdy vyzdvihl jeho význam pro celý národ zdůrazněním, že sedlák drží ve svém majetku půdu jakožto prostorový předpoklad národního bytí.¹¹⁹ Zároveň selské rody prohlásil za nejpevnější národní pilíře a jejich oceňování prezentoval jako nástroj upevnění jejich rodového vědomí a tradice. Tento proces měl v Kutnarově představě vést k zvýšení sebevědomí a k utužení zemědělského stavu, což mělo mít nesmírně plodný význam pro celý národní organismus a jeho budoucnost.¹²⁰ Z českých rodopisců byl při ideologickém odůvodňování celé akce nejpilnější Václav Davídek,¹²¹ který podobně jako Kutnar zdůraznil význam selského lidu. Ten v minulosti držel národní statky, jazyk a obecnou kulturu, a tím i celou vlast, čímž zemědělci měli a mají nesmírný význam pro celý národ, který nakonec Davídek prohlašuje za národ selský. Vyznamenávání selských rodů mělo podle Davídka posilovat selské sebevědomí, mravně ocenit zemědělskou práci a význam půdy a povzbudit tak trvalé, hodnotné síly národa.¹²²

¹¹⁶ *Organisaci selského rodopisectví... ČRS, 7–8, 1935–1936, s. 91–92; DAVÍDEK, V.: Staré usedlé rody, s. 37–38 [1–2]. Sdružení spravovalo kartotéku starousedlých selských rodů, jejichž starobylost na určitém statku musela být doložena spolehlivými prameny.*

¹¹⁷ KRISTEN, Zdeněk: *Anketa »Venkova« o staletých selských rodech... ČRS, 7–8, 1935–1936, s. 197–198.*

¹¹⁸ *Prvé uznání »rodům půdě věrným«... ČRS, 9–10, 1937–1938, s. 35; DAVÍDEK, Václav: Pocty starousedlým rodům v Čechách. ČRS, 9–10, 1937–1938, s. 53.*

¹¹⁹ KUTNAR, F.: *Místo zemědělství, s. 278.*

¹²⁰ K. [pravděpodobně KUTNAR, F.]: *Staleté selské rody.*

¹²¹ Srov. zejména DAVÍDEK, V.: *Pocty starousedlým rodům*; NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 40, *Pocty selským rodům* (projev r. 1940).

¹²² DAVÍDEK, V.: *Pocty starousedlým rodům, s. 50.*

Tyto myšlenkové tendence českých genealogů leckdy dosahovaly takových poloh, které lze podle mého považovat za českou dobu ideologie *Blut und Boden*.¹²³ Zejména Jaroslav Čeleda hovořil roku 1939 o tom, že doba dala v českých zemích vzniknout učení o zákonu půdy.¹²⁴ Její držitel v jednom témže rodě je podle českého rodopisce uchovatelem národního jazyka a života: „...ve staletých selských gruntech českých tkví [...] nejtrvalejší kořeny českého života a češství.“¹²⁵ Tento nový princip se opírá o konkrétní historie staletých českých selských rodů, když Čeleda v souvislosti s rodopisem tvrdí, že je nesmírně důležité sledovat tyto vnitřní svazky českého boje o zachování materštiny, půdy, vlasti a jejich svébytnosti. Podobně roku 1940 při jednom z udělení ocenění dlouhousedlým rodům tituloval V. Davídek přítomného ministra zemědělství „strážcem půdy a hodnot selských“¹²⁶ a celý projev zahalil do poněkud mystického hávu: „Věrnost půdě, věrnost rodu, věrnost národu. Co velkého a tajemného obsahují tato slova. Vidět tu spojitost a to pouto k půdě, vlasti, s nescetnými a neznámými členy rodu [...] a přes ně s národem, jehož jsou členy. Tu přicházíme již k podstatě života a k otázkám, na něž odpověď nám může dát jen velká víra v Prozřetelnost boží.“¹²⁷

Celá akce, která byla úzce propojena s českými politickými aktivitami, znamenala značný úspěch, když se v roce 1940 rozšířila z Čech na Moravu¹²⁸ a myšlenka oceňování se přenesla také na rodiny jiných společenských vrstev a povolání.¹²⁹ S metodou selského rodopisu byli zároveň seznamováni laičtí badatelé,¹³⁰ kteří se pravděpodobně nejvíce rekrutovali z vlastních selských

¹²³ Za její základní charakteristiku lze považovat proponování až mytického spojení člověka s půdou, která je považována za živitelku a předpoklad života, za domov a životní prostor. Rolník je v této ideologii pokládán za prazákla národa. Krevní pouto k půdě, které v německo-nacistické verzi ideologie srůstalo s tezemi o rasové nadřazenosti germánské či árijské rasy, nebylo v české verzi ideologie příliš tematizováno. Srov. např. MED, Jaroslav: *Ideové kořeny ruralismu*. In: *Ruralismus. Jeho kořeny a dědictví. Osobnosti – díla – ideje*. Semily 2005, s. 13; HOLEC, Roman: *Nacionální mysticismus v stredoerópskom literárnem agrarizme*. In: MICHÁLEK, Slavomír a kol. (edd.): *Slovensko v labyrinte moderných európskych dejín*. Pocta historikov Milanovi Zemkovi. Bratislava 2014, s. 614–617.

¹²⁴ ČELEDÁ, J.: *Rodokmen*, s. 23.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 40, Pocty selským rodům (projev z r. 1940), s. 1.

¹²⁷ Tamtéž, s. 2.

¹²⁸ DK [pravděpodobně DAVÍDEK, Václav]: *Za věrnost půdě – na Moravě*. ČRS, 12, 1940, s. 35.

¹²⁹ DAVÍDEK, V.: *Staré usedlé rody*, s. 39 [3]; srov. také NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 46, Rodopisná společnost československá, Řád pro udělení čestných vyznamenání starým živnostenským, řemeslnickým, obchodnickým a průmyslnickým rodům. Praha 1940.

¹³⁰ Např. DOSKOČIL, Karel: *Staré selské rody. O pramenech rodopisu, zvláště selského*. Brázda, 2(20), 1939, s. 434–435.

řad, když se s vidinou udělení ocenění snažili dopátrat co nejdelší trvalosti svého rodu na konkrétním gruntu. Na standardizovaných formulářích směřovali své žádosti České zemědělské radě, která je k odbornému přezkumu postupovala Sdružení venkovských kronikářů, kde se práce účastnili odborně školení genealogové a historici (V. Davídek, V. Černý, B. Jenšovský, J. Prokeš aj.).¹³¹ Akce „Za věrnost půdě“ byla ukončena v roce 1941,¹³² dokdy bylo vyznamenáno celkem 128 českých selských rodin držících usedlost více než sto let. Jako završení celého podniku podal ve stejném roce Václav Davídek stručný rodopisně-historický nárys jejich osudů.¹³³

5 Eugenické aspirace českého rodopisu

Další oblastí, v níž čeští rodopisci na přelomu třicátých a čtyřicátých let promýšleli národní úkoly svého oboru, byl vztah genealogie k (národní) eugenice, když mohli navázat na trendy z meziválečného období. Již od konce dvacátých let totiž teoretici dělili rodopis podle jeho zaměření na rodopis historický a biologický.¹³⁴ Podle genetika, biologa a propagátora eugeniky Artura Brožka je rozdíl mezi oběma ten, že rodopisu historickému jde o řízení a zesilování tradice, zatímco rodopis biologický usiluje o postižení biologicko-genetických charakteristik rodu, a to kvůli péči o zdravé potomstvo.¹³⁵ Zejména pod vlivem Brožkovým, jehož názorům byl otevřen časopis RSČ,¹³⁶ byl promýšlen vztah českého rodopisu k eugenice – po jeho úmrtí v roce 1934 dokonce Zdeněk Kristen zavázal celou Rodopisnou společnost k rozvíjení Brožkova odkazu.¹³⁷ Mělo se konkrétně jednat o podporu vedení rodinných kronik a biologických rodokmenů jako základu pro poznání rodových dědičných vloh, a to s potenciálem jejich využití v eugenickém úsilí o zeslabení vloh ke špatným vlastnostem a zesílení vloh k vlastnostem dobrým u potomstva. Zdá se mi však, že v české rodopisné obci bylo jednoznačně preferová-

¹³¹ DAVÍDEK, V.: *Staré usedlé rody*, s. 38 [2].

¹³² NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 1, *Cestou necestou I. (Jen jedinkrát jdem cestou svou)*, rukopis paměti, s. 95.

¹³³ DAVÍDEK, V.: *Staré usedlé rody*.

¹³⁴ BROŽEK, Artur: *Poznámky o rodopisném a biologickém rodokmenu* (dále jen *Poznámky*). ČRS, 3, 1931, s. 1–8, 49–62; PALÍVEC, Viktor: *Genealogie a genografie*. Rodokmen, 1, 1941, s. 1–3.

¹³⁵ BROŽEK, A.: *Poznámky*, s. 1, 61–62.

¹³⁶ Vedle jiných textů dále zejména BROŽEK, Artur: *Individualita a rodokmen*. ČRS, 1, 1929, s. 29–38.

¹³⁷ KRISTEN, Zdeněk: *Za prof. Drem Arturem Brožkem*. ČRS, 6, 1934, s. 68–69.

no výše naznačené historické pojetí a poslání genealogie. Jeden z předních českých rodopisců Antonín Markus ve své přednášce při založení RSČ sice v roce 1929 tvrdil, že genealogie může biologii, lékařské vědě a eugenice zaznamenáváním minulých případů do jisté míry suplovat experimentální empirii, ale zároveň se mu takové pojetí zdálo přespříliš přírodovědecké.¹³⁸

Po roce 1938 však došlo k intenzifikaci těchto eugenických snah rodopisu, což souviselo s úvahami o biologické síle a zdraví české národní společnosti, k nimž vedl dobový pocit národního ohrožení. Ochrana rodiny a její reprodukční funkce se stala jednou z nejvyšších priorit českého národního zájmu,¹³⁹ jež byla v politické rovině nesena za druhé republiky Stranou národní jednoty (SNJ) a za protektorátu Národním souručenstvím. Pronatální politika protektorátní vlády byla silně propojena s eugenickým diskursem. V programu *Jak budovat druhou republiku*,¹⁴⁰ jenž vzešel v listopadu 1938 z okruhu intelektuálů okolo revue Brázda (vč. historika Františka Kutnara) a který přímo inspiroval některé teze programového prohlášení vládnoucí SNJ,¹⁴¹ lze nalézt eugenické prvky. Rodina se zdravými a četnými dětmi je zde prohlášena za základ národa a státu, přičemž program navrhuje konkrétní opatření pro podporu natality. Za eugenický lze považovat požadavek, aby se oba manželé před sňatkem podrobili lékařské prohlídce, na jejímž základě by nevyléčitelně nemocní a duševně chorí nemohli manželství uzavřít.¹⁴² František Kutnar prohlašoval, že nově budovaný národní stát musí být zdravý tělesně i duševně, přičemž jednu z cest k naplnění tohoto cíle viděl v nové péči o dítě.¹⁴³ Podobné názory rozvíjel i po vzniku protektorátu, když se publicisticky angažoval v otázce výchovy mládeže.¹⁴⁴ Velkou naději spatřoval v mládežnických organizacích Národního souručenství, kde měli být mladí vychováni k fyzické práci a úctě k rodině jakožto pilíři národa. Český historik si od toho sliboval zlepšení fyzické a duševní kondice české mládeže, a tím i celé české společnosti.

¹³⁸ Markus se konkrétně vymezoval vůči takovému pojetí rodopisu u německo-rakouského genealoga Ottokara Lorenze (1832–1904), srov. MARKUS, A.: *Rodopis*, s. 12, 14.

¹³⁹ RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka: *Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989*. Praha 2016, s. 29–44.

¹⁴⁰ *Jak budovat druhou republiku*. Brázda, 1(19), s. 669–684.

¹⁴¹ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha – Litomyšl 2004, s. 116–118.

¹⁴² *Jak budovat druhou republiku*, s. 681–682.

¹⁴³ KUTNAR, František: *Naše nynější krise*. Brázda, 1(19), 1938, s. 632.

¹⁴⁴ Týž: *Spartánskou mládež*. Brázda, 2(20), 1939, s. 294–295; K. [pravděpodobně KUTNAR, František]: *Mládež Nár. souručenství do práce*. Brázda, 2(20), 1939, s. 372–373.

V tomto ovzduší Jarmila Psotníčková ve svém programu české rodopisné práce položila důraz také na eugenicko-biologický a medicínský význam genealogie.¹⁴⁵ V navrhované celonárodní rodopisné kartotéce měly být u jednotlivých rodů evidovány významné choroby, ale také různé talenty a vynikající vlastnosti. Smysl evidence viděla Psotníčková v navazující eugenické práci, pro níž by byl tento rodopisný materiál nezbytnou podmínkou. Nejzazším cílem této rodopisné aktivity bylo, „aby národ byl silný, zdravý, duchovně vyspělý i výkonný, neboť jen takový se může, myšleno již i jen přírodovědecky, udržeti.“¹⁴⁶ Podobně jiní rodopisci svým kolegům z laických řad doporučovali, aby zřeli k biologickým obzorům, a to opět s perspektivou jejich eugenického a sociálně-zdravotního využití.¹⁴⁷

Na aktivizaci poměru českého rodopisu k eugenice měla na přelomu třicátých a čtyřicátých let také vliv inspirace tímto daleko silnějším vztahem v německé Říši. V tom česká genealogie kopírovala obecnější národní trend, když u zainteresovaných elit docházelo k sblížování s nacionálněsocialistickou populační strategií včetně eugeniky.¹⁴⁸ V Časopisu Rodopisné společnosti zazněly hlasy, které německé snažení opět postavily za následováníhodný vzor české genealogii a eugenice. V obdivném duchu bylo za druhé republiky kvitováno, že se rodopiscům v Německu otevřelo široké pole spolupráce při vnitřní výstavbě národa.¹⁴⁹ Za okupace poté lékař a genetik Bohumil Sekla zdůraznil,¹⁵⁰ že velký společenský potenciál rodopisu byl využit právě v Německu, kde je genealogie silně podporována, neboť se stala součástí nové populační politiky po roce 1933. Ta se podle něj vyznačuje úspěšným bojem s negativními populačními trendy, neboť podporou sňatků mladých zdravých párů a zároveň sterilizacemi eliminuje rozšiřování defektivních vlastností. Tuto německou populační politiku a s ní i eugenickou roli genealogie nakonec Sekla prohlásil za velkou inspiraci pro všechny evropské národy.¹⁵¹

Je nutné zdůraznit, že eugenické aspirace českého rodopisu byly povýtče zaměřeny na možnost ovlivňování zdraví a genetické výbavy české národní společnosti a nijak se neobracely vůči ostatním národům navenek. V dobo-

¹⁴⁵ PSOTNÍČKOVÁ, J.: c. d., s. 35–36.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 34.

¹⁴⁷ V. H. (rec.): BEK, Augustin: *Rodinný zápisník. Rodinná příručka a pomůcka pro psaní rodinné kroniky*. Praha 1938. ČRS, 11, 1939, s. 21–22; PALÍVEC, Viktor: *Plemenný a konstituční typ v genealogii*. ČRS, 14, 1942, s. 5–10; obecně také ČELEDÁ, J.: c. d., s. 25.

¹⁴⁸ K tomu srov. RÁKOSNÍK, J. – ŠUSTROVÁ, R.: c. d., s. 30–35, 38–40.

¹⁴⁹ J. L.: *Zájem státu o rodopis – v Německu*. ČRS, 9–10, 1937–1938, s. 135–136.

¹⁵⁰ SEKLA, Bohumil: *Rod a populace*. ČRS, 13, 1941, s. 9–12.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 12.

vých českých rodopisných úvahách nenalezneme obdobu k nacistické rasové eugenice, resp. rasové hygieně. Ač sice Viktor Palivec roku 1942 doporučil českým genealogům, aby rodopisný záznam doplňovali o somatologické údaje, které by napomohly určit, jaká rasa převládala v rodě, nevyvodil z toho další konsekvence v podobě možných rasověeugenických zásahů.¹⁵² V tom se český rodopis obecněji lišil od svého sudetoněmeckého protějšku, jehož zástupci od konce dvacátých let také promýšleli vztah genealogie k eugenice. I přes výše naznačenou opatrnost, s níž musela za první republiky ústecká Zentralstelle vystupovat na veřejnosti, lze v jejím časopise nalézt otevřeně rasistické požadavky. Jedná se zejména o texty před rokem 1933, neboť poté byla československými úřady v souvislosti s děním v Německu silněji kontrolována. Stejně jako na české straně postulovali někteří sudetoněmečtí rodopisci velký potenciál genealogie pro eugeniku, a tím pro zlepšování zdraví národa a jeho genetické výbavy.¹⁵³ Zároveň ovšem zazněly hlasy vybízející k provozování národně-rasové hygieny.¹⁵⁴ Vědomí o německo-českém pokrevním křížení v Čechách, které bylo některými sudetoněmeckými genealogy ve vztahu k jejich národu vnímáno jako negativní jev,¹⁵⁵ zároveň vedlo k otevřeným výzvám, aby se sudetští Němci nekřížili s jinými rasami.¹⁵⁶

Myslím, že se v této absenci rasistických požadavků v českém rodopisně-eugenickém uvažování zrcadlí obecný stav tehdejší české eugeniky. Nesmíme zapomínat, že na tyto úvahy měli vliv samotní čeští eugenikové a teoretikové eugeniky, když byl jejich názorům otevřen hlavní časopis české genealogie. A právě česká (československá) prvorepubliková eugenika je považována za nejvýznamnějšího meziválečného oponenta německo-nacistického pojetí eugeniky, které ústilo do požadavků (a praxe) rasové hygieny¹⁵⁷ a které bylo očividně v souladu s myšlením některých sudetoněmeckých rodopisců. Československo druhé poloviny třicátých let bylo i díky mnoha sem

¹⁵² PALIVEC, V.: *Plemenný a konstituční typ*. Je nutno ovšem pamatovat, že případný protiněmecký osten svých teorií musel Palivec kvůli cenzuře utopit.

¹⁵³ Např. UMLAUFT, F. J.: *Zum Geleit*, s. 2; VON FRANKENBERG, G.: *Was ist Eugenik?* SF, 5, 1932–1933, s. 49–51; STROHE, K.: *Sippenforschung und Biologie*.

¹⁵⁴ VON FRANKENBERG, G.: c. d., s. 50.

¹⁵⁵ GAUBE, Karl: *Zur Entstehung der Familiennamen und Geschlechter in Böhmen*. SF, 1, 1928–1929, s. 33.

¹⁵⁶ KUBIENA, Oswald: *Über die Rassenverhältnisse des Kuhländchens*. SF, 1, 1928–1929, s. 122.

¹⁵⁷ K eugenice ve střední a jihovýchodní Evropě první poloviny 20. století TURDA, Marius – WEINDLING, Paul J.: *Eugenics, Race and Nation in Central and Southeast Europe, 1900–1940: A Historiographic Overview*. In: TURDA, Marius – WEINDLING, Paul J. (edd.): *Blood and Homeland. Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe 1900–1940*. Budapest 2007, s. 1–20.

imigrujícím eugenikům výspou intelektuální opozice vůči nacistické rasové teorii, eugenice a hygieně, přičemž čeští eugenici své odmítnutí německé rasové hygieny dokonce zkraje první republiky otevřeně deklarovali na mezinárodním fóru.¹⁵⁸

6 Dokazování českého původu historicky významných rodin

Poslední oblastí, které se dotknu, je snaha českého rodopisu dokázat český původ mnoha vynikajících jedinců a celých rodů z historie českých zemí. Pozorný čtenář ví, že to dokonce bylo postulováno J. Psotníčkovou jako jeden z národních úkolů genealogie a zároveň že K. V. Müller očekával od (sudeto) německého rodopisu, že prokáže naopak německý původ takových rodin.

Čeští genealogové se snažili prokázat český původ zejména rodů, které nesly německé jméno, resp. u kterých mohla kvůli některým předkům vzniknout určitá pochybnost. Již několikrát zmíněný Václav Dávidek např. načrtl dějiny rodu Josefa Lindy.¹⁵⁹ Vzhledem k německému rodovému jménu (Linde – lípa) a skutečnosti, že je rod poprvé jmenován roku 1738 ve vsi (Nové Mitrovice) nedávného německého založení, přiznal český rodopisec Lindům německý původ. Dále ale položil důraz na sňatky členů rodu s českými obyvateli (tj. lidmi s česky znějícími příjmeními) a skutečnost, že se v 18. století v Mitrovicích vyskytovalo mnoho českých rodů a vesnice tak de facto získávala stále více český charakter. Nakonec uzavírá, že se původně německý rod Lindů díky těmto vlivům počestil, tudíž si čtenář odnášel poučení, že Josef Linda pocházel z nepochybně české rodiny. Rodu Julia Zeyera se podobným způsobem zmocnil Vlastimil Holejšovský.¹⁶⁰ Hovoří o tom, že Juliův děd přibyl za napoleonských válek do Čech z Alsaska, přičemž dále částečně přejí-

¹⁵⁸ WEINDLING, Paul J.: *Central Europe Confronts German Racial Hygiene: Friedrich Hertz, Hugo Iltis and Ignaz Zollschan as Critics of Racial Hygiene*. In: TURDA, Marius – WEINDLING, Paul J. (edd.): *Blood and Homeland. Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe 1900–1940*. Budapest 2007, s. 263–280, zejm. s. 275; ŠIMŮNEK, Michal: *Eugenics, Social Genetics and Racial Hygiene: Plans for the Scientific Regulation of Human Heredity in the Czech Lands, 1900–1925*. In: TURDA, Marius – WEINDLING, Paul J. (edd.): *Blood and Homeland. Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe 1900–1940*. Budapest 2007, s. 145–166, zejm. s. 155, 157–158, 161. Je nutné ovšem dodat, že po roce 1945 se součástí procesu budování etnicky jednotlé československé společnosti staly i diskuze – mj. motivované politickou poptávkou – o nacionálněhomogenizačním potenciálu právě eugeniky; srov. RÁKOSNÍK, J. – ŠUSTROVÁ, R.: *c. d.*, s. 45–49.

¹⁵⁹ DÁVIDEK, Václav: *Rod básníka Josefa Lindy v Nových Mitrovicích*. ČRS, 11, 1939, s. 15–18.

¹⁶⁰ HOLEJŠOVSKÝ, Vlastimil: *Rod básníka Julia Zeyera. K 100. výročí jeho narození a k 40. výročí jeho úmrtí*. Rodopisná galerie III. [= Příloha ČRS, 12, 1940], s. 77–92 [1–16].

má tezi z vlastní rodové tradice Zeyerů, podle níž pocházel z francouzského šlechtického rodu „von Zeyern“. O nabízejícím se německém původu Juliova děda nehovoří, když ovšem Bohumír Lifka v doplňku k Holejšovskému textu zpochybňuje právě takovou interpretaci u sudetoněmeckého rodopisce Karla Treimera.¹⁶¹ Holejšovský dále tvrdí, že vliv krve Juliovy matky, Eleanory Ažběty roz. Weisseslesové, na jejího syna bývá přeceňován, když klade důraz na působení jeho babičky, Barbory Železné, jež „jménem, jazykem a krví byla dcerou českého lidu“.¹⁶² Přesvědčení o češtví Julia Zeyera nakonec Holejšovský opírá také o vlastní Juliova vyjádření, že se cítí být Čechem a že svůj národ miluje.¹⁶³

Snad tyto dva konkrétní příklady stačí k poznání, jak výběrově a poněkud násilně si čeští rodopisci počínali ve svém úsilí dokázat český původ, resp. češtví určitých významných osobností a rodin. Zároveň ovšem položili silný důraz na mimobiologické, externí faktory, které v jejich pojetí měly vést k českonárodní akulturaci a socializaci konkrétních rodů, a tím se dosti významně odlišovali od genealogie (sudeto)německé, a to alespoň v tom pojetí, jaké navrhoval a realizoval zmíněný K. V. Müller. Jde podle mého přímo o hlubší, paradigmatický rozdíl, neboť Müllera lze považovat za zástupce takového pojetí, které dílčí charakteristiky, kulturní schopnosti a mentální rysy určitého národa a rasy chápalo jako přírodně determinované danosti, které existují nezávisle na externích, kulturně-společenských podmínkách a faktorech.¹⁶⁴

Svědčí o tom konkrétní Müllerovy genealogické postupy, když jako podklady pro své interpretace použil za války vydané práce českých rodopisců. Pracoval zejména s výše uvedenou prací Václava Davidka o necelých třinácti desítkách dlouho na svém gruntu usedlých českých rodů.¹⁶⁵ Davidkem uvedená rodová příjmení Müller vyhodnotil podle jejich národnostní proveniencie a došel k závěru, že 71 % jich je českého, 17 % německého a 12 %

¹⁶¹ LIFKA, Bohumír: *Doplňk a poznámky*. Rodopisná galerie III. [= Příloha ČRS, 12, 1940], s. 93–97 [17–21].

¹⁶² HOLEJŠOVSKÝ, V.: c. d., s. 80 [4].

¹⁶³ Tamtéž, s. 79–80 [3–4].

¹⁶⁴ K tomuto pojetí viz KLAUTKE, Egbert: *German „Race Psychology“ and Its Implementation in Central Europe: Egon von Eickstedt and Rudolf Hippius*. In: TURDA, Marius – WEINDLING, Paul J. (edd.): *Blood and Homeland. Eugenics and Racial Nationalism in Central and South-east Europe 1900–1940*. Budapest 2007, s. 23. Srov. s názory Müllerovými – KUBŮ, E.: *„Die Bedeutung des deutschen Blutes“*.

¹⁶⁵ NA, Praha, fond č. 1799 Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, kart. 15, i. č. 298, Brožura „Deutsche Lebensströme im Ausstieg des Tschechentums“ K. V. Müllera věnovaná K. H. Frankovi, s. 8–13. Dostupné online: <http://www.badatelna.eu/fond/959/zaznam/337991> [cit. 17. 4. 2017]. Srov. DAVÍDEK, V.: *Staré usedlé rody*.

neurčitěho (ač prý pravděpodobně německého) původu, když k podobnému poměru došel i při vyhodnocení všech v Davidkově práci uvedených jmen (tj. včetně dívčích příjmení do rodu přivdaných žen; jednalo se celkem o 680 jmen): 74,6 % – 16,6 % – 8,8 %.¹⁶⁶ Dá se říci, že Müller použil zcela jednoduchou metodu, když rody a jednotlivce s německy znějícím příjmením automaticky považoval za jsoucí německé národnosti. Za daleko důležitější ovšem sám považoval zjištění, že se mnohé „Davidkovy“ selské rodiny v průběhu 18. a 19. století poněmčily, tj. v Müllerově pojetí stoupl podíl německé krve v žilách členů těchto rodů. Na nákresech¹⁶⁷ pokrevního, tím i národnostního vývoje vybraných rodů poté sudetoněmecký genealog ilustroval rodový podíl německé krve a jeho zvětšování skrze sňatky (resp. početí potomstva) s Němkami a jeho zmenšování skrze sňatky s Češkami. Za Němky opět Müller považoval nositelky německých, či alespoň německy znějících jmen, když uvádí jména jako Vynšová, Santnerová, Šeflová, Hurtová, Cvejnová aj. Sám Davídek nás ve svých pamětech přesvědčuje, že si o Müllerově metodě myslel své.¹⁶⁸

Stejnou metodou zpracoval K. V. Müller publikované výsledky bádání také jiných českých rodopisců, kterým jeho snažení muselo být nepochybně osobně krajně nepříjemné. Nástinu dějin vlastního rodu, který podal jeden z předních českých genealogů Jiří Felix,¹⁶⁹ využil Müller k tomu, aby jeho rod prohlásil za silně německy utvářený, když z celku všech Felixem uvedených jmen (400) jich plných 38 % identifikoval jako německých.¹⁷⁰ Pojednání

¹⁶⁶ NA, Praha, fond č. 1799 Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, kart. 15, i. č. 298, Brožura „Deutsche Lebensströme im Ausstieg des Tschechentums“ K. V. Müllera věnovaná K. H. Frankovi, s. 8. Dostupné online: <http://www.badatelna.eu/fond/959/zaznam/337991> [cit. 17. 4. 2017].

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 9–13.

¹⁶⁸ „Byl jsem vůči němu opatrným, protože mého souboru „Staré usedlé rody selské v Čechách“ zneužil k pokusu „Deutsche Lebensströme im Ausstieg des Tschechentums“ [...] zmatenými výklady pouhých příjmení. Koncem války si mi stýskal, že má již nemocnou ženu, že ji musel vyvézt z města do lesní samoty, prostě cítil neblahý konec války. Přes to přese všechno však mi vážně vykládal, že jsme počestovali německá příjmení a vlastnoručně mi napsal „doklad“: Vorsah → Vorsack → Vorskagh → Vorsák → Dvořák. Neboli lidsky politováníhodný člověk...“ NA, Praha, fond 415 Davídek Václav, kart. 1, *Cestou necestou I. (Jen jedinkrát jdem cestou svou)*, rukopis paměti, s. 85.

¹⁶⁹ FELIX, Jiří: *Rod Felixů knene osvrátnského*. Rodopisná galerie II. [= Příloha ČRS 12, 1940], s. 35–76 [1–42].

¹⁷⁰ NA, Praha, fond č. 1799 Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, kart. 15, i. č. 298, Brožura „Deutsche Lebensströme im Ausstieg des Tschechentums“ K. V. Müllera věnovaná K. H. Frankovi, s. 14. Dostupné online: <http://www.badatelna.eu/fond/959/zaznam/337991> [cit. 17. 4. 2017].

Oldřicha Franzla o rodu bratřů Grégrů¹⁷¹ zase Müllerovi posloužilo k tomu, aby nadání a talent těchto českých politických vůdců 19. století vyvodil jako podmíněných vysokým podílem německé krve, která podle výsledků jeho metody v rodu kolovala.¹⁷²

Na závěr této části nastíním ještě jeden podnik českého rodopisu, a to poměrně velkoryse pojatou snahu Jaroslav Čeledy z roku 1939 sestavit rodokmen českých hudebníků.¹⁷³ Tento projekt vyrůstal nepochybně ze dvou zdrojů. Prvním byla snaha povzbudit dobové české národní (sebe)vědomí, když podle Čeledy k národnímu znovuvzkříšení po Bílé hoře přispěly i skvělé osobní vlastnosti mnoha jednotlivců. V pobělohorské době se česká tvořivost projevovala zejména v hudbě, která je významným dokladem tehdejší české životnosti. Hudebnost Čeleda prohlašuje za typickou vlastnost české národní povahy, která se dědila zejména v určitých rodech, tzv. hudebních dynastiích. Úkol českého rodopisu pak Čeleda vidí ve zkoumání hudební rodové dědičnosti, aby se takový rodokmen (či rodokmeny) stal zrcadlem české hudebnosti.¹⁷⁴ Druhým zdrojem bylo úsilí kompenzovat tvrzení německých rodopisců o světovosti německých hudebních dynastií, které výrazně přehlíželo dynastie české. Čeleda dokonce vyhlásil boj německé tezi o naprosté výjimečnosti Bachova rodu, když jako zbraň zvolil metodu porovnání rodokmenů českých a německých hudebníků.¹⁷⁵ Svou pozornost zaměřil na pravidelnost projevu hudebnosti v jednotlivých rodech, když mu poté mnozí Němci a čeští hudebníci zůstávají jako geniální osamocené veličiny nadané speciální vlohou, která se však u jiných v rodě neprojevila. Opakování hudebnosti poté objevuje u sedmi německých a devíti českých rodů, které pak zve oněmi hudebními dynastiemi.¹⁷⁶ Ze svých zjištění vyvodil Čeleda tvrzení, že v devadesátimilionovém německém národě není hudebnost dominantní národní vlastností, kdežto v desetimilionovém českém národě ano. Jedná se

¹⁷¹ FRANZL, Oldřich: *Rodopisné omyly o bratřích Grégrech*. ČRS, 13, 1941, s. 72–77.

¹⁷² NA, Praha, fond č. 1799 Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, kart. 15, i. č. 298, Brožura „*Deutsche Lebensströme im Ausstieg des Tschechentums*“ K. V. Müllera věnovaná K. H. Frankovi, s. 14–15. Dostupné online: <http://www.badatelna.eu/fond/959/zaznam/337991> [cit. 17. 4. 2017].

¹⁷³ ČELED, J.: *Rodokmen*, s. 25–33; Týž: *Rodokmen jako zrcadlo hudebnosti Čechů. Genetická prouka. Látka* (dále jen *Rodokmen jako zrcadlo*). SJSČR, 10, 1939, č. 3, s. 55–64. Týž: *Rodokmen jako zrcadlo hudebnosti Čechů. České rodokmeny hudební*. SJSČR, 10, 1939, č. 4, s. 85–99.

¹⁷⁴ ČELED, J.: *Rodokmen*, s. 26–29.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 29–32.

¹⁷⁶ Na straně německé se jedná o rody Bach, Barth, Beck, Becker, Mozart, Schubert a Straus; na straně české o rody Benda, Bixi, Dusík, Foerster, Janáček, Kubelík, Stamic, Suk a Škroup.

prý o význačnou a snad nejsilnější českou národní vlastnost, o specifikum velké síly, které se může na světovém fóru hlásit o prvenství.¹⁷⁷

7 Závěr

Na základě výsledků provedených analýz lze tvrdit, že česká a sudetoněmecká genealogie byly po roce 1918 výrazně znacionalizovány, přičemž na nacionalizaci českého rodopisu mělo významný vliv částečné napodobování jeho sudetoněmeckého protějšku. Obrazy rodových a rodinných dějin, tvořené oběma genealogiemi, byly neustále vztahovány k českým a sudetoněmeckým dějinám celonárodním. Tato nacionalizace nabrala v případě českého rodopisu nebývale na intenzitě v letech 1938–1945, což lze vnímat jako jeden z výrazů dobového českého národněobránného a zároveň protiněmecký zaměřeného historismu. Tyto dvě základní kvality se ve svých konkrétních formách jasně projevují jak v programových úkolech, tak badatelské praxi českých genealogů.

Tehdejší rozmach českého rodopisu se projevil i ve značném rozmnožení laických řad. V tomto případě se odborní genealogové snažili texty, jichž byli tito ochotníci adresáty, a také pořádáním rodopisných kurzů¹⁷⁸ zvýšit vědeckou úroveň jejich práce a zároveň posílit jejich smysl pro celonárodní dějiny. Toto zmnožení počtu genealogů šlo ruku v ruce s rozkvětem institucionální základny i publikačních platform českého rodopisu, a to alespoň v prvních letech okupace.¹⁷⁹ Zároveň byl tento trend přenesen do poválečného období, když např. Jednota starých českých rodů, která i přes snahu neupozorňovat na sebe protektorátní úřady založila za okupace pobočky v Pardubicích a Strakonících, uvažovala roku 1946 o zřízení dalších filiálék v zahraničí (pro české krajánky).¹⁸⁰

Je však zajímavé, že ve výzkumu poměru českého člověka k národní minulosti, který na sklonku roku 1946 realizoval Československý ústav pro výzkum veřejného mínění, se případný vliv českého rodopisu na aktivizaci vztahu Čechů k vlastní rodinné historii nijak zvlášť neprojevil.¹⁸¹ Na otáz-

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 32–33. Na této platformě poté Čeleda zpracoval hudební dynastii Bendovu, když dokonce matematicky vyčíslil hudebnost rodu, srov. Týž: *Rodokmen jako zrcadlo*.

¹⁷⁸ Srov. např. K.: *Rodopisné kursy na Olomoucku*. ČRS, 15, 1943, s. 61–62.

¹⁷⁹ Po roce 1941 došlo v protektorátu obecně k ustrnutí publikační činnosti a k utlumení aktivity českých vědecko-kulturních institucí, a to pod vlivem zesíleného vnějšího tlaku okupačních úřadů.

¹⁸⁰ *Zprávy spolkové*. SJSČR, 11, 1946, č. 3–4, s. 125–128.

¹⁸¹ –al–: *Kult předků ve veřejném mínění*. Rodokmen, 2, 1947, s. 27–28.

ku, zda doma vedou rodinnou kroniku, odpovědělo kladně pouze 10 % respondentů. Z odpovědi na tuto otázku a na dotaz o uchovávání památek na předky vyvodil ústav závěr, že tzv. kult předků nezapustil (dosud) v české národní společnosti pevné kořeny a rodová tradice se v ní plně nevyvinula.¹⁸² Výpovědní hodnotu ankety samozřejmě není radno přeceňovat, avšak přeci jen lze nabídnout několik možných interpretací jejího výsledku, na který pravděpodobně působilo více faktorů. Anketa proběhla na konci roku 1946 a je možné, že se v ní projevilo určité vyčerpání z předchozího rodopisného vzrmachu, když navíc osvobozením pominul pocit národního ohrožení, který po roce 1938 mocně přispíval k aktivizaci českého rodopisu. Je také pravděpodobné, že rodopis neměl až takový vliv na celou společnost a její historické myšlení a jeho dosah zůstal omezen spíše na vzdělanecké vrstvy, z nichž především se snad rekrutovali také oni laičtí genealogové (např. venkovští učitelé). A pravdu má snad také referent v časopisu *Rodokmen*, který přišel s vlastní interpretací výsledků ankety: „Boj o samotné bytí českého národa a nedostatek klidu určuje charakter českých dějin. Zájem se proto obracel vždy k věcem celonárodního významu a nepřispíval vývoji rodinných tradic jako u národů velkých, samostatných. Kult vlastních předků je proto spíše obrácen na kult mnoha historických osobností a určitých historických údobí.“¹⁸³ Výše analyzované skutečnosti vskutku napovídají, že dějiny rodů, ať už vlastních či nějak významných v českých dějinách, byly často vztahovány k celonárodním dějinám, v kterémžto směru byli dokonce laičtí rodopisci svými odborně školenými kolegy instruováni. Dovolím si tvrdit, že ve velké míře došlo k pozření jednotlivých rodinných historií celonárodními českými dějinami, což určité nenahrávalo nějakému přílišnému pěstování vlastní úzké rodové tradice.

Z takového nacionalistického pojetí se roku 1946 pokusila český rodopis svým ideovým programem, který byl v české genealogické obci pozitivně přijat,¹⁸⁴ vyvést Dagmar Havířová.¹⁸⁵ Ta prohlásila německé pojetí rodopisu, zaměřené na hledání „árijských babiček“ a diskreditující vědeckou genealogii, za zastaralé¹⁸⁶ a postavila proti němu údajně pokročilejší koncepci českou, která je prý orientována vlastivědně a demokraticky. Její vizi zároveň podává, když podle mého částečně navazuje na výše naznačené okupační úvahy V. Černého a F. Roubíka o nutnosti spolupráce rodopisu s vlastivědou. Český

¹⁸² Tamtéž, s. 27.

¹⁸³ Tamtéž, s. 27–28.

¹⁸⁴ KLEIN, F.: *Soustředění vlastivědných zájmů na Moravě*. *Rodokmen*, 1, 1946, s. 31.

¹⁸⁵ HAVÍŘOVÁ, Dagmar: *Rodopis kdysi a dnes*. *Vlastivědný věstník moravský*, 1, 1946, s. 26–30.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 26–27, cit. na s. 26.

rodopis bude podle Havířové sloužit občanské pospolitosti¹⁸⁷ svým vlastivědným smyslem, když otevře průhledy do minulosti i současnosti jednotlivých krajů, v nichž předkové rodu žili; povede k zájmu o jednotlivé aspekty (archeologické, dějepisné, přírodopisné, společenské, hospodářské, umělecké i obecně kulturní) těchto regionů.¹⁸⁸ Autorka – podobně jako její kolegyně na přelomu třicátých a čtyřicátých let – dále programově postuluje výrazně přítomnostní, společensky působící aspekt takového rodopisu, který nazývá jeho pojetím mravním.¹⁸⁹ Genealogie by totiž měla poznáním, že dějinami rodu prošli předci z mnoha společenských skupin a různého nadání, inteligence, náboženství i národnosti, probouzet ve společnosti toleranci a snášlivost, které přispějí k utváření demokratické pospolitosti. V souvislosti s praxí českého rodopisu po roce 1938 je nanejvýš zajímavá její – vůči německému národu usmiřující – teze o tom, že rodopis nás „poučí, že i krev cizí, ponejvíce německá, vplývala občas sňatkem do žil českého potomstva a že tedy snad i my jsme takto v minulosti spojeni se svými národními a politickými protivníky. [...] Z takových skutečností pak plyne, že nelze-li už dnes mít vztah bezprostřední citové blízkosti k ideovým řádům, k nimž naši předkové příslušeli, např. k jejich cizí národnosti nebo víře, vážou nás pouta našeho vlastního rodového původu k tomu, abychom v těchto věcech zůstávali objektivně spravedliví pro minulost i pro přítomnost; tím spíše nás pak rodová pouta zavazují k požadavku spravedlnosti, pospolitosti nebo aspoň snášlivosti...“¹⁹⁰

Případnému naplnění této poválečné ideje „demokratizujícího“ rodopisu však byly postaveny překážky po únoru osmačtyřicátého roku. Oficiálně se prosazující marxismus zastával zamítavý postoj k rodopisu a komunistická moc institucionální základnu a publikační časopisecké platformy českého rodopisu tvrdě zlikvidovala.¹⁹¹ Rodopisné bádání tak bylo zahrnuto do ryze soukromé sféry a k nové institucionalizaci a teoretickému kvasu došlo až na přelomu šedesátých a sedmdesátých let.¹⁹² I z tohoto letmého širšího pohledu na činnost české genealogie ve 20. století je patrné, jak intenzivní byly aktivity českých rodopisců zejména v letech 1938–1945, kdy byly hluboko

¹⁸⁷ Havířová používá poněkud překvapivě v této souvislosti pojem „pospolitost“, nikoli „společnost“.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 28–29.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 29–30.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 29.

¹⁹¹ HONC, Jaroslav: *Cesty*, s. 133; MELKESOVÁ, M.: *c. d.*, s. 27, 30.

¹⁹² HONC, J.: *Cesty*, s. 133–134; MELKESOVÁ, M.: *c. d.*, s. 30–32.

zakořeněny v dobovém českém národněobránném a protiněmecky zaměřeném historismu.

RESUMÉ

*NACIONÁLNÍ UKOTVENÍ RODOPISNÉHO BÁDÁNÍ
V ČESKÝCH ZEMÍCH 1918–1948
(SE ZVLÁŠTNÍM ZŘEATELEM NA OBDOBÍ DRUHÉ REPUBLIKY
A NACISTICKÉ OKUPACE)*

Po roce 1918 byl v Československu rodopis na české i sudetoněmecké straně pojmán jako nástroj pro upevňování národní jednoty, což našlo výraz v badatelských programech, aktivitách a publikacích genealogických institucí (Rodopisná společnost československá, Jednota starých českých rodů, Zentralstelle für sudetendeutsche Familienforschung). Za okupace došlo k pokusu přeorientovat sudetoněmeckou genealogii směrem k česko-německému poměru v minulosti, kdy měl být prokázán německý původ určitých skupin českého obyvatelstva (zejména liberecká Kommission für Rassen- und Sippenforschung). Tato aktivita souvisela s nacistickou snahou získat vědecké podklady pro germanizaci protektorátu. Nacionální úkoly českého rodopisu byly pod vlivem národního ohrožení v letech 1938–1945 programově zesíleny. Čeští genealogové se konkrétně podíleli na bádání o dlouho na své půdě usedlých českých selských rodech, které byly – v úzkém propojení s českou agrární politikou – veřejně oceňovány; zároveň dokazovali český původ významných osobností a rodin z dějin českých zemích; zkoumali také možnosti, jak by rodopis mohl registrováním kladných a záporných charakteristik u předků přispět české národní eugenice. Tyto české rodopisné aktivity je možné vnímat jako výraz dobového českého národněobránného a zároveň protiněmecky zaměřeného historismu.

Klíčová slova: rodopis (genealogie), historiografie, národní ideologie, eugenika, sudetští Němci, Československo, protektorát, druhá světová válka

SUMMARY

*NATIONAL ANCHORAGE OF GENEALOGICAL RESEARCH
IN THE CZECH LANDS IN 1918–1948
(WITH REGARDS TO THE PERIODS OF THE SECOND CZECHOSLOVAK REPUBLIC
AND THE NAZI OCCUPATION)*

Genealogy after the year 1918 was understood as means of strengthening national unity in Czechoslovakia by Czech as well as Sudeten side. These traces were found in research, different activities and publications of genealogical institutions (Rodopisná společnost československá, Jednota starých českých rodů, Zentralstelle für sudetendeutsche Familienforschung). During the occupation, there was an attempt of re-orientation of the Sudeten German genealogy towards the Czech-German relations in the past because it was supposed to prove a German origin of certain groups of the Czechs (especially Liberec's Kommission für Rassen- und Sippenforschung). This activity was connected to the Nazi effort of acquiring materials for the process of Germanization in the protectorate. National tasks of the Czech genealogy were systematically strengthened under the influence of national threat in the years of 1938–1945. The Czech genealogists participated in a research about settled farming Czech families who were in a close relationship to the Czech agrarian politics publicly praised. At the same time, they proved Czech origin of important public personas and families of the Czech history. They also studied how a register of positive and negative characteristics of ancestors could add to national Czech eugenics. These Czech genealogical can be taken as a manifestation of the Czech national-defensive and anti-German historicism.

Keywords: genealogy, historiography, national ideology, eugenics, Sudeten Germans, Czechoslovakia, protectorate, WWII

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. Tomáš Pánek
Historický ústav
Filosofická fakulta
Masarykova univerzita

Arna Novák 1
602 00 Brno
Ćeská republika
e-mail: Panek.T@seznam.cz